Установа адукацыі
«Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»

ЗАЦВЯРДЖАЮ
Прарэктар па вучэбнай рабоце
_____________С.Л. Шпарло
«5» чэрвеня 2023 г.
Рэгістрацыйны № ВД-590эвуч.

КУЛЬТУРНАЯ СПАДЧЫНА І ТУРЫЗМ

Праграма дзяржаўнага экзамену
па спецыяльнасці 1-23 01 12 Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны (па напрамках),
напрамку спецыяльнасці 1-23 01 12-04 Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны (культурная спадчына і турызм)

2023

Праграма дзяржаўнага экзамену складзена на аснове адукацыйнага стандарта вышэйшай адукацыі АСВА 1-23 01 12-2021 па спецыяльнасці 1-23 01 12 Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны (па напрамках), зацверджанага пастановай Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь ад 12 красавіка 2022 г. №75, вучэбнага плана БДУКМ па спецыяльнасці

СКЛАДАЛЬНІКІ

Д.В. Герасімёнак, загадчык кафедры гісторыка-культурнай спадчыны ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», кандыдат культуралогіі;
А.М. Нароўская, дацэнт кафедры гісторыка-культурнай спадчыны ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», кандыдат гістарычных навук, дацэнт;
І.І. Бамбешка, дацэнт кафедры гісторыка-культурнай спадчыны ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», кандыдат культуралогіі;
І.Г. Лупашка, дацэнт кафедры гісторыка-культурнай спадчыны ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», кандыдат культуралогіі, дацэнт

РЭЦЭНЗЕНТЫ

А.В. Вайцяховіч, загадчык аддзела археалогіі Сярэдніх вякоў і Новага часу дзяржаўнай навуковай ўстановы «Інстытут гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі», кандыдат гістарычных навук, дацэнт;
В.М. Сакалова, дацэнт кафедры культуралогіі ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», кандыдат культуралогіі, дацэнт

РЭКАМЕНДАВАНА ДА ЗАЦВЯРДЖЭННЯ

Кафедрай гісторыка-культурнай спадчыны ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»
(пратакол № 7 ад 27.01.2023);

Саветам факультэта інфармацыйна-дакументных камунікацый ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»
(пратакол № 6 ад 21.02.2023);

Прэзідыумам навукова-метадычнага савета ўстановы адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў»
(пратакол № 5 ад 15.03.2023).

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Дзяржаўны экзамен “Культурная спадчына і турызм” праводзіцца згодна з адукацыйным стандартам вышэйшай адукацыі па спецыяльнасці 1-23 01 12 Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны (па напрамках).

Праграма дзяржаўнага экзамену складаецца з трох раздзелаў: “Тэорыя і методыка музейнай справы”, “Ахова гісторыка-культурнай спадчыны”, “Гісторыя і арганізацыя турызму”. Такая структура праграмы дазваляе лагічна і сістэмна размеркаваць вучэбны матэрыял.

Экзамен праводзіцца з мэтай праверкі ўзроўню і якасці ведаў выпускніка згодна з патрабаваннямі адукацыйнага стандарта па спецыяльнасці.

Пры падрыхтоўцы выпускнікоў да экзамену па раздзеле “Тэорыя і методыка музейнай справы” неабходна засяродзіць увагу на пытаннях, звязаных з агульнай тэорыяй музеязнаўства, асноўнымі метадычнымі аспектамі розных кірункаў музейнай дзейнасці.

Раздзел праграмы “Ахова гісторыка-культурнай спадчыны” уключае пытанні станаўлення, развіцця і функцыянавання помніка-ахоўнай дзейнасці і яе нарматыўна-прававога забеспячэння.

Пры засваенні пытанняў, уключаных у раздзел праграмы “Гісторыя і арганізацыя турызму”, выпускнік павінен звярнуць увагу на тэарэтычныя асновы, генезіс і эвалюцыю турызму, спосабы функцыянавання турыстычных арганізацый і рэалізацыю імі турыстычных паслуг, маркетынгавыя стратэгіі і інавацыйныя працэсы ў турызме.

Значную дапамогу ў засваенні пытанняў праграмы можа аказаць спіс рэкамендуемай літаратуры.

У адпаведнасці з адукацыйным стандартам вышэйшай адукацыі АСВА 1-23 01 12-2021 па спецыяльнасці 1-23 01 12 Музейная справа і ахова гісторыка-культурнай спадчыны (па напрамках), выпускнік на дзяржаўным экзамене “Культурная спадчына і турызм” павінен валодаць:

Універсальнымі кампетэнцыямі:

УК-1. Валодаць асновамі даследчай дзейнасці, ажыццяўляць пошук, аналіз і сінтэз інфармацыі;

УК-2. Вырашаць стандартныя задачы прафесійнай дзейнасці на аснове прымянення інфармацыйна-камунікацыйных тэхналогій;

УК-3. Ажыццяўляць камунікацыі на замежнай мове для вырашэння задач міжасобаснага і міжкультурнага ўзаемадзеяння;

УК-4. Працаваць у камандзе, талерантна ўспрымаць сацыяльныя, этнічныя, канфесійныя, культурныя і іншыя адрозненні;

УК-5. Быць здольным да самаразвіцця і ўдасканалення ў прафесійнай дзейнасці;

УК-6. Праяўляць ініцыятыву і адаптавацца да зменаў у прафесійнай дзейнасці;

УК-7. Валодаць гуманістычным светапоглядам, якасцямі грамадзянскасці і патрыятызму;

УК-8. Валодаць сучаснай культурай мыслення, выкарыстоўваць асновы філасофскіх ведаў у прафесійнай дзейнасці;

УК-9. Аналізаваць і ацэньваць сацыяльна значныя з’явы, падзеі, працэсы, праяўляць прадпрымальніцкую ініцыятыву і рэалізоўваць навуковыя, сацыяльныя інавацыі;

УК-10. Планаваць, арганізоўваць і весці менеджарскую, маркетынгавую і фінансавую дзейнасць у музеях і ўстановах культуры;

УК-11. Валодаць дзяржаўнымі мовамі для ажыццяўлення прафесійнай камунікацыі, падрыхтоўкі навуковых тэкстаў;

УК-12. Выяўляць фактары і механізмы гістарычнага развіцця, вызначаць грамадскае значэнне гістарычных падзей;

УК-13. Валодаць навыкамі здароўезберажэння.

Базавымі прафесійнымі кампетэнцыямі:

БПК-1. Валодаць класічнай мовай на ўзроўні, дастатковым для разумення і інтэрпрэтацыі гістарычных крыніц;

БПК-2. Прымяняць тэарэтычныя і метадалагічныя асновы гістарычнакультурных і музеялагічных ведаў у дзейнасці сучаснага музея і даследаваннях археалагічных аб’ектаў сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны;

БПК-3. Аналізаваць і ацэньваць асноўныя гістарычныя падзеі і працэсы, дасягненні сусветнай і айчыннай культуры, агульныя заканамернасці фарміравання гісторыка-культурнай спадчыны;

БПК-4. Інтэрпрэтаваць гісторыю сусветных цывілізацый, вызначаць асаблівасці этнічных супольнасцяў, культур і іх эвалюцыю, агульную сацыяльна-культурную сітуацыю;

БПК-5. Характарызаваць асноўныя тэндэнцыі рэгіянальнага культурнага развіцця, вылучаць, фармуляваць і ацэньваць ключавыя напрамкі і асаблівасці развіцця розных этнакультурных рэгіёнаў;

БПК-6. Вылучаць асноўныя этапы і крыніцы фарміравання гісторыкакультурнай спадчыны, комплекс яе характарыстык;

БПК-7. Валодаць сучаснымі методыкамі вывучэння, актуалізацыі і інтэрпрэтацыі матэрыяльных і нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей;

БПК-8. Прымяняць асноўныя метады абароны вытворчага персаналу і насельніцтва ад негатыўных уздзеянняў фактараў антрапагеннага, тэхнагеннага, прыроднага паходжання, прынцыпы рацыянальнага прыродакарыстання і энергазберажэння, забяспечваць здаровыя і бяспечныя ўмовы працы

Дзяржаўны экзамен праводзіцца ў форме вуснага адказу студэнта на тры пытанні білета: адно па раздзеле “Тэорыя і методыка музейнай справы”, другое па раздзеле “Ахова гісторыка-культурнай спадчыны”, трэцяе па раздзеле “Гісторыя і арганізацыя турызму”.

Пры адказе на пытанні экзаменацыйнага білета выпускнік павінен прадэманстраваць грунтоўныя веды ў галіне музейнай, ахоўнай і турыстычнай дзейнасці, добрае валоданне матэрыялам, самастойнасць мышлення, уменне выкарыстоўваць веды сумежных галін ведаў.

На падрыхтоўку да адказу на дзяржаўным экзамене кожнаму студэнту адводзіцца не менш 30 хвілін, на здачу дзяржаўнага экзамену адводзіцца да 30 хвілін. Для ўдакладнення экзаменацыйнай адзнакі члены ДЭК могуць задаваць студэнту адпавядаючыя праграме дадатковыя пытанні. Вынікі здачы дзяржаўнага экзамену абвяшчаецца ў той жа дзень пасля афармлення адпаведных пратаколаў.

ЗМЕСТ ЭКЗАМЕНУ

РАЗДЗЕЛ I. ТЭОРЫЯ І МЕТОДЫКА МУЗЕЙНАЙ СПРАВЫ

Тэма 1. Музеязнаўства як навуковая дысцыпліна

Гісторыя станаўлення музеязнаўства. Перыядызацыя музеалогіі. Этапы развіцця музеалогіі.

Данавуковая стадыя развіцця музеалогіі (сярэдзіна XVI – канец XIX ст.). Першыя даследаванні па музеалогіі. Эмпірычна-апісальная стадыя (канец XIX ст. – 1960-я гг.). Тэарэтычныя пытанні музеязнаўства ў першых перыядычных выданнях. Прафесіяналізацыя музейнага сектара. Пошук новых мадэляў музея ў канцы XIX – пачатку XX ст. Стадыя тэорыі і сінтэзу (1960-я гг. – пачатак XXI ст.). Фарміраванне нацыянальных школ. Заходнееўрапейская (працы К. Хадсана, Д. Льюіса, Ж. А. Рыўера, Ю. Ромедэра, Д. Камерона, А. Хупер-Грынхіл і інш.), усходнееўрапейская (працы Й. Бенеша, З. Странскага, І. Неуступнага, І. Ян, В. Хербста, К. Шрайнера, В. Глузіньскага, У. Свяцімскага і інш.), амерыканская (Д. Камерон, В. Вошберн, Ж. Баркоў і інш.), савецкай (даследаванні А. М. Разгона, М. Б. Гнядоўскага, У. Ю. Дукельскага, А. І. Міхайлоўскай, С. А. Каспарынскай, Д. А. Равіковіч і інш.). Стварэнне і дзейнасць ІКОFOM. Кірункі сучасных музеязнаўчых даследаванняў на постсавецкай прасторы.

Музеязнаўства ў Рэспубліцы Беларусь. Працы А. А. Гужалоўскага, А. М. Калбаскі, А. Б. Сташкевіч, В. У. Міронччык і інш. Метадычная дзейнасць Беларускага дзяржаўнага інстытута праблем культуры ў галіне музеязнаўства. Выданне “Музейных сшыткаў”. Дысертацыйныя даследаванні ў галіне музеязнаўства.

Музеязнаўства як навуковая дысцыпліна. Вызначэнне музеязнаўства. Аб’ект музеязнаўства. Фарміраванне ўяўленняў аб уласным прадмеце музеязнаўства. Праблема трактоўкі прадмета музеязнаўства. Канцэптуальныя падыходы да вызначэння прадмета музеязнаўства. Прадмет музеязнаўства.

Праблемнае поле музеязнаўства.

Структурна-функцыянальны падыход да музеязнаўства. Складовыя элементы музеязнаўства.

Уласная тэрміналогія як прыкмета самастойнай навуковай дысцыпліны. Тэрміналагічныя праблемы навукі. Фарміраванне паняційнага апарату музеязнаўства. Выданне тэрміналагічных слоўнікаў па музеязнаўству (1986, 2009, 2012, 2022).

Метад як прыкмета навукі. Дыскусія аб метадзе музеязнаўства. Асаблівасці і характарыстыкі метада музеязнаўства. Агульнанавуковыя і спецыяльнанавуковыя метады профільных і сумежных навук у сістэме метада музеязнаўства.

Міждысцыплінарнасць музеязнаўства як спецыфічная сутнасць гэтай сферы ведаў. Музеязнаўства і іншыя сферы навуковых ведаў: агульнагуманітарныя, профільныя. Суадносіны і ўнутраныя сувязі.

Тэма 2. Музейны прадмет у структуры музейнай дзейнасці

З’яўленне ўяўленняў аб спецыфіцы музейных прадметаў. Праца І. Д. Майёра. Фарміраванне паняццяў для абагульнення разнастайнасці назапашаных музейных скарбаў.

Погляды на музейных прадмет М. Ф. Фёдарава. Распрацоўка музейна-прадметнай праблематыкі ў 1920-30-я гг. Працы Ф. І. Шміта, М. М. Дружыніна. Роля І Усерасійскага музейнага з’езда ў зніжэнні цікавасці да праблем тэорыі музейнага прадмета.

Выданне “Асноў савецкага музеязнаўства” (Масква, 1955). Зацвярджэнне тэрміна “музейны прадмет” у музеязнаўчай практыцы. Тэарэтычныя распрацоўкі савецкіх, айчынных і замежных навукоўцаў 1960-1980-х гг.

Змест паняцця “музейны прадмет”. Эвалюцыя вызначэнняў паняцця “музейны прадмет”. Суаднясенне паняццяў: прадмет музейнага значэння – музейны прадмет – музейны экспанат. Музейны прадмет – як крыніца ведаў і эмацыянальнага ўздзеяння. Асноўныя ўласцівасці музейнага прадмета. Паняцце “музеальнасці / музейнасці”.

Аналіз каштоўнасці музейнага прадмета. Паняцце тыповых і ўнікальных музейных прадметаў. Музейная каштоўнасць.

Функцыі музейнага прадмета.

Вызначэнне музейнага прадмета з пазіцыі камунікацыйнага падыходу ў музеязнаўстве. Месца музейнага прадмета ў мадэлях акта музейнай камунікацыі Д. Камерона і А. Хупер-Грынхіл. Музейныя прадметы як знакі музейнай мовы.

Пашырэнне зместу музейнага прадмета. Нематэрыяльная спадчына як аб’ект музейнага калекцыяніравання. Магчымасці і межы выкарыстання нерухомых помнікаў гісторыі і культуры ў музейных мэтах. Абагульненне інфармацыі аб гэтай катэгорыі помнікаў і падрыхтоўка да іх уключэння ў экспазіцыйны ансамбль ці да самастойнага паказу.

Тэма 3. Музейнае крыніцазнаўства

Праблема вызначэння крыніцы. Дваістая прырода гістарычнай крыніцы. Музейны прадмет як гістарычная крыніца. Суаднясенне паняццяў музейны прадмет – гістарычныя крыніца.

Аб’ект і прадмет музейнага крыніцазнаўства. Погляды А. М. Разгона, Н. П. Фінягінай, Я. А. Варанцовай, Н. Г. Самарынай і інш. Акцэнт на вывучэнні семантычнай інфармацыі і спецыфічных уласцівасцяў музейных прадметаў. Традыцыйнае і нетрадыцыйнае крыніцазнаўства. Класіфікацыя крыніц. Прынцыпы класіфікацыі. Статычныя і дынамічныя крыніцы.

Крыніцазнаўчая эўрыстыка. Крыніцазнаўчая крытыка.

Тэма 4. Музей як сацыякультурны інстытут

Транфармацыя сэнсу музея ў гісторыі. Этымалогія паняцця “музей”. Тэорыі паходжання музеяў. Этапы фарміравання музея як сацыяльнага інстытута.

Музей у грэка-рымскай цывілізацыі: музей як сінкрэтычны храм навук, мастацтваў і памяці, як спецыялізаваны навуковы комплекс, які ўвасабляе пазнавальны погляд на акаляючае асяроддзе. Музей у культуры Адраджэння. Музей у культурнай традыцыі эпохі Асветы.

Ідэі нацыянальнага музея. Праекты Ф. Адэлунга, Б. Віхмана, Т. Зана і інш.

Разнастайнасць мадэляў музея ў канцы XIX – пачатку XX ст. Праект "ідэальнага" музея М. Ф. Фёдарава і яго філасофская канцэпцыя. Канцэпцыя "карыснага музея" Дж. К. Даны. Ідэя дэмакратызацыі музея ў ЗША. Функцыі і мэта "жывога" музея. Паняцце "музейнага прадмета" (па Дж. К. Дану). Канцэпцыя "жывога музея" П. А. Фларэнскага. Асаблівасці музея-храма.

Музей у эпоху постмадэрнізму. Традыцыі і навацыі ў дзейнасці музея па адборы, захаванні і інтэрпрэтацыі прыродных і гісторыка-культурных аб'ектаў і прадметаў у сучасных умовах. Ідэі "музея без сцен" (А. Мальро), "музея-кантэксту" (П. Мейран), "экамузея" (Ж. А. Рыўер) і рэаліі музейнай дзейнасці. Сучаснае разуменне музея ў працах В. У. Бяззубавай, У. М. Грусмана, Т. П. Калугінай, А. М. Масценіцы, В. С. Сапанжы, Л. М. Шляхцінай і інш.

Сацыяльная і культурная сутнасць музея. Вызначэнне тэрміна "музей". Падыходы да вызначэння тэрміна "музей". Сацыякультурныя функцыі музея, іх стабільнасць і дынамізм. Прагнозы эвалюцыі функцый музея. Формы рэалізацыі музеямі сваіх сацыяльных функцый.

Тыпалогія і класіфікацыя музея як дыскусійная праблема. Сучасныя класіфікацыі музеяў па сутнасным прыкметам. Крытэрыі для вылучэння груп музеяў. Паняцце "профіль музея" і профільная класіфікацыя. Класіфікацыя па адміністрацыйнай прыкмеце. Класіфікацыя музеяў па юрыдычнаму прынцыпу. Класіфікацыя музеяў па прыкмеце грамадскага прызначэння. Класіфікацыя па спосабу дакументавання рэальнасці.

Паняцце "музейная сетка". Структура, дынаміка і агульныя тэндэнцыі развіцця музейнай сеткі Рэспублікі Беларусь на сучасным этапе.

Тэма 5. Тэарэтычны базіс музеязнаўства

Тэорыя дакументавання ў музеязнаўстве. Паняцце навуковага дакументавання ў сучасным музеязнаўстве. Навуковае дакументаванне з'яў, працэсаў развіцця прыроды і грамадства як спецыфічны тып музеалагічнага даследавання.

Мэта і сэнс дакументавання. Прынцыпы і крытэрыі дакументавання. Кагнітыўна-каштоўнасны характар музейнага дакументавання.

Абумоўленасць характару дакументавання тыпам і профілем музея. Праблема навуковага дакументавання жывых, дзеючых сацыяльных сістэм. Дакументаванне сучаснасці.

Тэорыя тэзаўрыравання ў музеязнаўстве. Паняцце тэзаўрацыі і яе інтэрпрэтацыя ў сучасным музеязнаўстве. Тэзаўрацыя як другая ступень вывучэння музейнасці, яе пазнання, уліку і аховы.

Працэс стварэння фонда музейных прадметаў як адзін з элементаў тэзаўрыравання. Музейны фонд як "новая культурная рэальнасць". Паняцці

“музейная калекцыя” і “музейны збор”. Прынцыпы вывучэння музейных збораў як асаблівай мадэлі рэальнага асяроддзя і дакументальнай сістэмы. Класіфікацыя, сістэматызацыя і інтэрпрэтацыя музейных прадметаў у кантэксце тэзаўрыравання. Значэнне навуковай арганізацыі фондаў.

Сучасныя тэхналогіі ўліку музейных прадметаў. Ахова музейных прадметаў і інфармацыі, якая ў іх утрымліваецца, як адзін з элементаў тэзаўрацыі.

Тэорыя камунікацыі ў музеязнаўстве. Музейная форма камунікацыі. Роднасць з іншымі формамі культурнай камунікацыі. Тэарэтычныя передумовы з’яўлення камунікацыйнага падыходу ў музеязнаўстве.

Паняцце сацыяльнай мовы. Асноўныя тыпы культурнай і музейнай камунікацыі. Спецыфічнасць музейнай камунікацыі. Асноўныя метадалагічныя канцэпцыі музейнай камунікацыі. Музейна-камунікацыйныя мадэлі.

Эфектыўнасць і шматграннасць музейнай камунікацыі. Міждысцыплінарнае супрацоўніцтва ў працэсе музейнай камунікацыі.

Тэма 6. Фонды музея як сістэма

Вызначэнне паняцця “фонды музея”. Фонды музея як сродак комплекснага дакументавання эвалюцыі прыроды і гісторыі грамадства і крыніца ведаў для профільнай дысцыпліны, аснова экспазіцыйна-выставачнай і навукова-асветніцкай дзейнасці. Адрозненне музейных фондаў ад фондаў бібліятэк і музеяў. Умовы, якім павінны адпавядаць музейныя фонды.

Музейны прадмет як базавае музеалагічнае паняцце і аснова музейнай дзейнасці. Навуковая класіфікацыя музейных прадметаў. Навукова-дапаможныя матэрыялы і іх класіфікацыя.

Навуковая арганізацыя фондаў музея як форма сістэматызацыі музейных калекцый і яго інфармацыйнага забеспячэння. Задачы навуковай арганізацыі фондаў музея.

Структура фондаў па значэнні і юрыдычным стане прадметаў. Фонд музейных прадметаў (аўтэнтычных ці арыгінальных прадметаў). Фонд навукова-дапаможных матэрыялаў. Фонд часовага захавання. Фонд часовага карыстання. Фонд сыравінных матэрыялаў і інш.

Склад фондаў як сукупнасць музейных прадметаў розных тыпаў канкрэтнага музейнага збору. Сістэма навуковай арганізацыі музейных прадметаў. Паняцці “музейная калекцыя”, “музейны збор” і “музейны фонд”. Тыпы музейных калекцый і крытэрыі для іх фарміравання.

Тэма 7. Навукова-фондавая дзейнасць музея і яе кірункі

Асноўныя кірункі навукова-фондавай работы. Змест фондавай работы. Палажэнне аб фондава-закупачнай камісіі музея сістэмы Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь. Склад і асноўныя напрамкі дзейнасці фондава-закупачнай камісіі. Дакументацыйнае забеспячэнне дзейнасці фондава-закупачнай камісіі.

Нарматыўна-прававое забеспячэнне навукова-фондавай дзейнасці. “Кодэкс аб культуры” і іншыя дакументы.

Камплектаванне музейных фондаў як складовы элемент навуковага дакументавання і калекцыяніравання. Асноўныя мэты і задачы камплектавання фондаў музея.

Навуковая канцэпцыя камплектавання музейных фондаў. Арганізацыя работы па камплектаванні фондаў музея. Этапы камплектавання музейных фондаў. Асновы навуковай методыкі камплектавання музейных фондаў. Формы бягучага камплектавання (закупка, абмен, перадача ў дар). Набыццё прадметаў, якія паступаюць непасрэдна ад арганізацый і прыватных асоб.

Улік музейных фондаў як кірунак навукова-фондавай работы музея. Паняцце "ўлік музейных фондаў", "уліковая дакументацыя", "сістэма фондавай дакументацыі". Задачы ўліку музейных фондаў. Сістэма двухузроўневага ўліку музейных калекцый. Аўтаматызаваная рэгістрацыя музейных калекцый. Аўтаматызаваныя інфармацыйна-пошукавыя сістэмы музейных фондаў.

Асноўныя віды работ па ўліку музейных фондаў і формы іх дакументавання. Улік новых паступленняў у склад музейнага збору. Прыём музейных прадметаў на пастаяннае захаванне і іх першасная інвентарызацыя. Навуковая інвентарызацыя музейных прадметаў як працэс фіксацыі вынікаў навуковага вывучэння музейных прадметаў. Нанясенне на прадметы ўліковых адзнак. Улік фонду навукова-дапаможных матэрыялаў. Улік прадметаў, якія паступілі на часовае захаванне. Выдача прадметаў асноўнага фонду на часовае захаванне. Перападлік музейнага збору. Зверка наяўнасці музейных калекцый з уліковай дакументацыяй. Перадача і спісанне прадметаў са складу музейнага збору.

Навуковая каталагізацыя музейных фондаў.

Вывучэнне музейных прадметаў як кірунак навукова-фондавай работы музея. Паняцце "вывучэнне музейных прадметаў". Атрыбуцыя музейнага прадмета. Вызначэнне аўтэнтычнасці і верагоднасці музейнага прадмета. Вызначэнне каштоўнасці музейнага прадмета. Класіфікацыя і сістэматызацыя музейных прадметаў. Крытычны аналіз і інтэрпрэтацыя музейных прадметаў. Методыка вывучэння і навуковага апісання розных катэгорый музейных прадметаў. Асаблівасці вывучэння музейных прадметаў сучаснасці.

Захаванне музейных фондаў як кірунак навукова-фондавай дзейнасці музея. Стварэнне рацыянальнай сістэмы захавання музейных фондаў. Агульныя патрабаванні да архітэктуры музейных будынкаў. Фондасховішча і яго абсталяванне. Асобнае і комплекснае захаванне музейных прадметаў.

Пажарная сістэма бяспекі фондасховішчаў. Ахова музейных прадметаў у экстрэмальных сітуацыях. Захаванне музейных прадметаў з каштоўных металаў і каштоўных камянёў. Рэжымы захавання музейных фондаў. Спосабы і сродкі прафілактыкі і апрацоўкі забруджаных матэрыялаў.

Тэма 8. Тэарэтычныя і гістарычныя аспекты культурна-адукацыйнай дзейнасці музея

Музейная педагогіка як навуковая дысцыпліна. Перадумовы станаўлення музейнай педагогікі як навуковай дысцыпліны.

Вызначэнне дысцыпліны. Музейная педагогіка як галіна міждысцыплінарных навуковых ведаў і пабудаванай на яе аснове практычнай дзейнасці сучаснага музея. Аб'ект і прадмет музейнай педагогікі.

Мэты і задачы даследаванняў у галіне музейнай педагогікі.

Асноўныя напрамкі даследаванняў у галіне музейнай педагогікі.

Педагагічныя асновы культурна-адукацыйнай дзейнасці музея. Рэалізацыя адукацыйна-выхаваўчай функцыі ў музеі. Сродкі выхавання ў музеі: музейныя прадметы і музейнае асяроддзе. Адукацыйны патэнцыял музейных прадметаў. Музейнае асяроддзе як важны фактар сучаснага адукацыйнага працэсу.

Асноўныя катэгорыі і тэрміналагічны апарат музейнай педагогікі. Паняцце музейна-педагагічнага працэсу. Структура і этапы музейна-педагагічнага працэсу. Музейна-педагагічныя прынцыпы.

Асноўныя этапы культурна-адукацыйнай дзейнасці музея. Характарыстыка асноўных этапаў культурна-адукацыйнай дзейнасці музея. Культурна-асветніцкая работа. Палітыка-асветніцкая дзейнасць. Навукова-асветніцкая работа. Ідэйна-выхаваўчая дзейнасць. Музейная педагогіка і культурна-адукацыйная дзейнасць. Залежнасць перыядызацыі культурна-адукацыйнай дзейнасці ад змены мадэляў музея і яго адукацыйнай канцэпцыі.

Тэма 9. Формы і метады культурна-адукацыйнай дзейнасці музея

Формы ўзаемадзеяння музея і яго аўдыторыі. Класіфікацыя формаў культурна-адукацыйнай дзейнасці музея. Экскурсія як асноўная форма. Спецыфіка і сутнасць музейнай экскурсіі. Класіфікацыя экскурсій. Методыка падрыхтоўкі і правядзення экскурсіі.

Іншыя базавыя формы культурна-адукацыйнай дзейнасці музея. Асноўныя характарыстыкі базавых форм культурна-адукацыйнай дзейнасці музея.

Музейная лекцыя і яе спецыфіка. Асаблівасці музейных клубаў, гурткоў і студый. Правядзенне конкурсаў, алімпіяд, віктарын і інш. на музейную тэматыку.

Новыя формы культурна-адукацыйнай дзейнасці музея. Музейнае свята. Музейныя заняткі. Музейная гульня (музейныя квэсты). Майстар-класы. Фестывалі, рэканструкцыі ў музеі.

Метады культурна-адукацыйнай дзейнасці музеяў. Псіхалагічныя асаблівасці ўспрымання музейнай інфармацыі рознымі катэгорыямі наведвальнікаў. Залежнасць метадаў работы ад характарыстыкі музейнай аўдыторыі.

Асноўныя метады работы з дашкольнікамі і малодшымі школьнікамі. Асаблівасці работы з вучнямі сярэдніх і старшых класаў. Спецыфіка работы са студэнтамі. Асаблівасць методыкі работы музея з сямейнымі і адзінкавымі наведвальнікамі. Інклюзіўныя праграмы ў музеі.

Тэма 10. Музейная аўдыторыя як аб’ект даследавання

Вызначэнне музейнай аўдыторыі. Параметры для характарыстыкі музейнай аўдыторыі. Дынаміка музейнай аўдыторыі. Вывучэнне адваротнай сувязі паміж музеем і яго аўдыторыяй. Музейная аўдыторыя як аб’ект даследавання. Асаблівасці вывучэння наведвальнікаў музеяў сацыялагічнымі метадамі. Вывучэнне музейнай аўдыторыі ў розных краінах свету.

Паняцце “музейная культура” наведвальніка. Узроўні музейнай культуры. Рэкамендацыі па выхаванні музейнай культуры.

Тэма 11. Асаблівасці фарміравання экспазіцый музеяў

Выстаўка як новая інстытуцыянальная (культурная) форма на мяжы XVII – XVIII ст. Стварэнне Акадэміі мастацтваў у Парыжы і яе ўплыў на фарміраванне экспазіцый музеяў. Праграма пабудовы экспазіцыі выстаўкі, распрацаваная Французскай Каралеўскай Акадэміяй мастацтваў (1780-1790). Перыяд “дэкаратыўнага комплексу”. Роля дэкаратараў Х. Мехеля, Ю. Фельтена і іншых ў стварэнні экспазіцыі. Выставачны “шлягер” як сэнсавы цэнтр экспазіцыі. Першая сістэматычная групіроўка калекцый па школам і майстрам. Групіроўка па зборам і тэматычным прыкметам.

Экспазіцыя эпохі класіцызму. Арсенальная тэхніка. Прынцып гістарызму: гісторыка-сістэматычны і гісторыка-магнаграфічны. “Galleria Progressiva”. Тэхніка экспазіцыі “period rooms”. “Філалагічныя” метады. Канцэптуалізацыя экспазіцыі музея.

Асноўныя накірункі фарміравання экспазіцый мастацкіх музеяў у першай палове ХХ ст. Асноўныя тэндэнцыі фарміравання экспазіцый мастацкіх музеяў у другой палове ХХ – пачатку ХХІ ст. Асаблівасці экспанавання твораў мастацтва (жывапісу і графікі) ў экспазіцыі. Інсталяцыя і перформанс як сродак мастацкага вырашэння экспазіцыі. Канцэптуальныя праекты.

Асаблівасці экспазіцый музеяў гістарычнага профіля ў другой палове ХХ – пачатку ХХІ ст. Праблемы праектавання археалагічных экспазіцый. Экспазіцыі літаратурных музеяў. Прыёмы дэманстрацыі кніг і тэкстаў у музейнай экспазіцыі. Асаблівасці стварэння экспазіцый у музеях пад адкрытым небам. Экалагічныя канцэптуальныя праекты. Куратарскія праекты.

Тэма 12. Тэарэтычныя і практычныя аспекты экспазіцыйна-выставачнай дзейнасці музея

Прынцыпы і метады пабудовы экспазіцыі. Музейная экспазіцыя, асноўныя паняцці. Прынцыпы і метады пабудовы музейнай экспазіцыі. Тэматычная структура экспазіцыі. Экспазіцыйныя комплексы. Асноўныя віды экспазіцыйных матэрыялаў. Музейныя прадметы і навукова-дапаможныя матэрыялы ў экспазіцыі. Карты, дыяграмы, тэксты, этыкетаж, указальнікі.

Навуковае праектаванне экспазіцыі. Асноўныя этапы стварэння музейнай экспазіцыі. Навуковая канцэпцыя. Тэматычная структура (ТС). Разгорнутая тэматычная структура (РТС). Фарміраванне тэматыка-экспазіцыйных комплексаў. Тэматыка-экспазіцыйны план (ТЭП). Падрыхтоўка тэкставага і дапаможнага матэрыялу.

Асноўныя прынцыпы мастацкага праектавання экспазіцыі. Асаблівасці мастацкага праектавання музейных экспазіцый. Арганізацыя прадметна-прасторавага асяроддзя. Абсталяванне ў экспазіцыйнай прасторы.

Свет і колер у ансамблі экспазіцыі. Тэорыя “дынамічнага ці фіксіруючага колеру” Ф. Бірэна. Тэорыя “аптымальных колераў” Г. Фрылінга, К. Аўэра. Асацыятыўнасць колеру ў экспазіцыі. Каэфіцыенты адлюстравання. Дыяпазон аптымальных колераў у даследаваннях Я. Б. Рабкіна, Я. І. Рогава.

Арганізацыя і асноўныя этапы мастацкага праектавання музейных экспазіцый. Задачы мастацкага праектавання. Асаблівасці мастацкага рашэння музейнай экспазіцыі. Арганізацыя прадметна-прасторавага асяроддзя. Абсталяванне ў экспазіцыйнай прасторы. Святло і колер у ансамблі экспазіцыі. Асацыятыўнасць і каэфіцыент адлюстравання колеру. Графічны дызайн у экспазіцыі. Этыкетаж. Генеральнае рашэнне экспазіцыі. Размяшчэнне асноўных тэм у залах. Выкарыстанне сучасных тэхнічных сродкаў у экспазіцыі. Экспазіцыйны маршрут. Эскізны праект. Размяшчэнне вядучых экспанатаў і тэкстаў. Экспазіцыйны пояс. Прыёмы размяшчэння экспанатаў у экспазіцыйнай прасторы. Рабочае праектаванне. Мантажныя аркушы. Распрацоўка эскізаў і рабочых чарцяжоў. Камунікацыйныя лініі, вентыляцыя і пажарна-ахоўная сігналізацыя. Арганізацыя мастацка-выканаўчых работ. Арганізацыя мантажу экспазіцыі.

Тэма 13. Навукова-даследчая дзейнасць музея

Фарміраванне ўяўленняў аб музеі як навуковай установе. Месца навуковых даследаванняў ў дзейнасці музея. Асаблівасці навукова-даследчай работы музея. Мэты і задачы даследчай дзейнасці музеяў, яе фінансавае і кадравае забеспячэнне.

Класіфікацыя навуковых даследаванняў у музеі. Асноўныя кірункі навукова-даследчай работы ў музеях: музеялагічныя і профільна-навуковыя даследаванні. Даследаванні ў працэсе распрацоўкі навуковай канцэпцыі. Паняцце навуковай канцэпцыі музея.

Навуковыя даследаванні ў сферы навукова-фондавай работы музеяў Навуковыя даследаванні ў працэсе камплектавання фондаў. Музеялагічнае вывучэнне музейных прадметаў, іх пашпартызацыя і каталагізацыя. Паняцце музейнага крыніцазнаўства. Афармленне вынікаў вывучэння музейных прадметаў. Навуковыя даследаванні ў галіне аховы і захавання музейных фондаў. Дзейнасць рэстаўрацыйнага савета.

Навуковыя даследаванні ў галіне музейнай камунікацыі. Навуковыя даследаванні ў працэсе падрыхтоўкі музейнай экспазіцыі. Даследаванні ў галіне музейнай педагогікі, музейнай псіхалогіі і музейнай сацыялогіі.

Профільнанавуковыя даследаванні ў музеях. Музей і краязнаўчыя даследаванні.

Арганізацыя навукова-даследчай дзейнасці музея. Перспектыўнае і бягучае планаванне. Каардынацыя навуковай работы музеяў з іншымі навуковымі ўстановамі, ВНУ, музеямі, установамі-партнёрамі. Формы публікацый і афармлення вынікаў навуковых даследаванняў у музеі. Музейны

архіў: фарміраванне, функцыі і дзейнасць. Пасада навуковага сакратара і яго функцыі. Дзейнасць метадычнага савета ў справе кантралявання і арганізацыі навукова-даследчай дзейнасці музея.

Тэма 14. Арганізацыйна-кіраўнічыя асновы дзейнасці музея

Музейны менеджмент. Сістэма менеджмента ў сферы культуры. Культура і рынак. Дзяржаўнае рэгуляванне ў сферы культуры. Асаблівасці маркетынга ў сферы культуры. Спонсарства і мецэнацтва ў культуры.

Заканадаўчыя асновы музейнай дзейнасці. Навуковая, арганізацыйная і тэхнічная структура музея. Адміністрацыйны корпус музея і праблема яго прафесіяналізму.

Праблема праграмавання і фінансавання дзейнасці музея ў сучасных умовах. Спосабы фінансавання. Сістэма работы з персаналам музея. Стымулявання і матывацыі супрацоўнікаў музея.

Музейны маркетынг. Паняцце “музейны маркетынг” як спецыфічны від кіраўнічай дзейнасці музея. Асаблівасці выяўлення запытаў рэальных і патэнцыяльных наведвальнікаў музея і метадаў іх задавальнення. Маркетынг як філасофія музейнай вытворчасці. Агульныя і прыватныя крытэрыі эфектыўнасці музейнага маркетынга і навуковыя метады іх вывучэння.

Сувязі музеяў з грамадскасцю (PR). Фарміраванне іміджу музея.

Тэма 15. Новыя тэхналогіі ў музейнай справе

Інфармацыйныя рэвалюцыі і іх роля ва ўдасканаленні інфармацыйнай дзейнасці музея. Прычыны інфармацыйнага крызісу сярэдзіны XX ст., яго праявы ў музейнай дзейнасці. Спосабы пераадолення крызіснай сітуацыі. Асноўная мэта выкарыстання інфармацыйных тэхналогій. Пранікненне інфармацыйных тэхналогій у музей. Першыя музейныя інфармацыйныя сістэмы. Беларускі вопыт інфарматызацыі музейнай дзейнасці.

Аўтаматызаваныя інфармацыйныя сістэмы музея (АІС). Падыходы да стварэння АІС. Стварэнне агульнадзяржаўнай сістэмы ўліку музейных калекцый. Мэты і задачы АІС. Патрабаванні да сістэмы, яе функцыянальныя характарыстыкі. Тыпавыя праектныя рашэнні. Камп’ютарныя і тэхнічныя патрабаванні да функцыянавання АІС у музеі. Тэлекамунікатыўнае забеспячэнне. Камп’ютарныя лакальныя сеткі. Арганізацыя работ па стварэнні і ўкараненні АІС у музеі.

Беларускі вопыт выкарыстання АІС у музеі. Таварыства з абмежаванай адказнасцю навукова-вытворчая фірма “ІНЕАК” і яго роля ў інфармацыйным забеспячэнні дзейнасці беларускіх музеяў. Нацыянальная аўтаматызаваная ўлікова-фондавая сістэма “АМС-5” – “Музей-5”. Яе станоўчыя бакі і недахопы. Мэты і задачы, якія вырашае АІС. Магчымасці АІС. Алічбоўка музейных прадметаў. Значэнне работы з выявамі ва ўсіх відах музейнай дзейнасці.

Інфармацыйныя тэхналогіі ў музейнай экспазіцыі. Інфармацыйныя рэсурсы – абавязковы элемент сучаснай музейнай экспазіцыі. Праблема правамернасці выкарыстання інфармацыйных тэхналогій і якасці зместа дэманструемага ў экспазіцыі інфармацыйнага прадукта. Вопыт стварэння

электронных экспазіцый. Электронны этыкетаж, інфакіёскі, плазменыя панэлі, тачскрыны ў музейнай экспазіцыі.

Музей у інфармацыйнай прасторы. Музейныя электронныя публікацыі і тэхналогія мультымедыя. Электронныя выданні. Музейныя вэб-сайты. Віртуальныя экспанаты, экспазіцыі і выстаўкі. Прадстаўніцтва музеяў у сацыяльных сетках.

РАЗДЗЕЛ II. АХОВА ГІСТОРЫКА-КУЛЬТУРНАЙ СПАДЧЫНЫ

Тэма 16. Гісторыка-культурныя каштоўнасці і іх класіфікацыя

Вызначэнне паняццяў “культурная спадчына”, ”гісторыка-культурная спадчына”, “культурная каштоўнасць”, “гісторыка-культурная каштоўнасць”. Класіфікацыя гісторыка-культурных каштоўнасцей: матэрыяльныя і нематэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці. Катэгорыі гісторыка-культурных каштоўнасцей. Віды матэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей. Дакументальныя помнікі. Запаветныя мясціны. Помнікі архітэктуры. Помнікі гісторыі. Помнікі горадабудаўніцтва (11 помнікаў горадабудаўніцтва ў Дзяржаўным спісе гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь). Помнікі мастацтва. Нематэрыяльныя гісторыка-культурныя каштоўнасці. Катэгорыі гісторыка-культурных каштоўнасцей.

Тэма 17. Ахова культурных каштоўнасцей на беларускіх землях у дасавецкі перыяд

Ахова помнікаў гісторыі і культуры на Беларусі ў перыяд Рэчы Паспалітай, Расійскай імперыі. Імператарскія ўказы (1826, 1848) па зборы сведчанняў аб рэштках старажытнасцяў. Загады і даручэнні (1877, 1903) аб забароне разбурэнняў і перабудовы старажытных аб’ектаў. Дзейнасць Імператарскай археалагічнай камісіі (ІАК). Рэстаўрацыя і кансервацыя замкаў, храмаў. Дзейнасць П. П. Пакрышкіна. Археалагічныя раскопкі на тэрыторыі Беларусі (Е. Р. Раманаў, Г. Х. Татур, Я. Тышкевіч, А. Кіркор, В. А. Шукевіч і інш.). Археалагічныя карты Віленскай і Гродзенскай губерняў (Ф. В. Пакроўскі). Дзейнасць грамадскіх арганізацый па вывучэнні, сістэматызацыі і ахове помнікаў гісторыі і культуры.

Тэма 18. Ахова культурных каштоўнасцей у БССР і СССР

Фарміраванне дзяржаўных органаў па ўліку і ахове помнікаў у першыя гады савецкай улады. Закон “Аб забароне вывазу і гандлю за мяжой прадметаў асаблівага мастацкага і гістарычнага значэння” (1918). Дэкрэт “Аб рэгістрацыі, прыёме на ўлік і ахове помнікаў мастацтва і старажытнасцей, якія знаходзяцца ва ўласнасці прыватных асоб, грамадстваў і ўстаноў” (1918). Стварэнне Губернскіх камітэтаў па справах музеяў і аховы помнікаў мастацтва, старажытнасцей, народнага побыту і прыроды (1918).

Вывучэнне помнікаў гісторыі і культуры ў даваенны час у БССР. Дзейнасць Інстытута беларускай культуры Акадэміі навук БССР.

Вывучэнне культурнай спадчыны ў Заходняй Беларусі. Дзейнасць Міністэрства веравызнання і народнай асветы. Дзейнасць рэстаўрацыйных акругоў і камісій. Інвентарызацыя і рэстаўрацыя помнікаў на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Другі з’езд рэстаўратараў Польшчы (1927). Закон аб апецы над помнікамі (1928). Улік і ахова помнікаў даўніны XVI-XVIII ст.

Ахова гісторыка-культурнай спадчыны ў пасляваенны перыяд. Дзейнасць Добраахвотнага таварыства аховы помнікаў гісторыі і культуры. Закон БССР

"Об охране памятников культуры" (1969). Закон БССР "Об охране и использовании памятников истории и культуры" (1978).

Тэма 19. Заканадаўства Рэспублікі Беларусь аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны (канец XX – пачатак XXI ст.)

Заканадаўчыя і нарматыўныя прававыя акты, якія рэгулююць ахову гісторыка-культурнай спадчыны. Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь (1994). Закон "Об охране историко-культурного наследия" (1992). Закон "Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны" (2006). Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб культуры (2016). Беларуская рэспубліканская навукова-метадычная рада і абласныя (Мінскі гарадскі) саветы па пытаннях гісторыка-культурнай спадчыны. Асноўныя задачы і кірункі дзейнасці Рады.

Дзяржаўная палітыка і кіраванне ў сферы культуры. Паўнамоцтвы Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь у сферы культуры. Паўнамоцтвы Савета Міністраў і Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь ў сферы культуры. Кампетэнцыі мясцовых выканаўчых і распарадчых органаў, іншых дзяржаўных органаў у сферы культуры.

Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь. Парадак уключэння культурных каштоўнасцей, якім нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці ў Дзяржспіс. Структура Дзяржспісу.

Фарміраванне міжнароднага заканадаўства ў галіне аховы культурнай спадчыны. Пакт Рэрыха (Вашынгтон, 1935). Дзейнасць Міжнароднай рады па захаванні помнікаў і славутых месцаў (ІКОМАС, 1965). Еўрапейская Канвенцыя аб ахове археалагічнай спадчыны (Лондан, 1969). Канвенцыя аб ахове сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны (1972). Хартыя захавання гістарычных гарадоў і гарадскіх абшараў "Вашынгтонская хартыя" (Вашынгтон, 1987). Канвенцыя аб ахове падводнай культурнай спадчыны (2001). Міжнародная Канвенцыя аб ахове нематэрыяльнай культурнай спадчыны (Парыж, 2003).

Спісы сусветнай спадчыны ЮНЭСКА. Спіс Сусветнай культурнай спадчыны, Рэпрэзентатыўны спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны чалавецтва, Спіс нематэрыяльнай культурнай спадчыны, якая мае патрэбу ў тэрміновай ахове і іншыя спісы ЮНЭСКА ў адпаведнасці з міжнародным заканадаўствам.

Тэма 20. Вылучэнне культурнай каштоўнасці для надання статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці

Парадак уключэння культурнай каштоўнасці ў Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей. Вылучэнне культурнай каштоўнасці з ліку існуючых альбо выяўленых. Адпаведнасць яе крытэрыям для надання статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці. Фіксацыя, навуковая апрацоўка, мастацкая ацэнка. Накіраванне прапановы ў аблвыканкам, Мінгарвыканкамам.

Прафесійнае выяўленне культурных каштоўнасцей, у тым ліку пры правядзенні археалагічных даследаванняў. Сутнасць прафесійнай навукова-даследчай дзейнасці. Фіксацыя, навуковая апрацоўка і мастацкая ацэнка

выяўленай каштоўнасці. Забяспячэнне мер па ахове выяўленай рухомай і нерухомай матэрыяльнай культурнай каштоўнасці.

Меры па захаванні матэрыяльнай культурнай каштоўнасці. Дзеянні мясцовага выканаўчага і распарадчага органа базавага тэрытарыяльнага ўзроўню пры прафесійным альбо выпадковым выяўленні культурнай каштоўнасці, якой можа быць нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці.

Наданне і пазбаўленне статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці Рэспублікі Беларусь. Парадак унясення прапаноў аб наданні культурным каштоўнасцям статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці. Фіксацыя, навуковая апрацоўка і мастацкая ацэнка культурных каштоўнасцей. Крытэрыі для надання статусу гісторыка-культурнай каштоўнасці.

Тэма 21. Уліковыя дакументы і Банк звестак аб гісторыка-культурнай спадчыне Рэспублікі Беларусь

Пашпарт матэрыяльнай гісторыка-культурнай каштоўнасці. Запаўненне пашпарта па форме, устаноўленай пастановай Міністэрствам культуры ад 28 снежня 2016 г. № 89. Звесткі, якія ўносяцца ў пашпарт матэрыяльнай гісторыка-культурнай каштоўнасці лістом змяненняў.

Ахоўныя абавязацельствы. Форма ахоўнага абавязацельства ўстаноўленая пастановай Міністэрства культуры ад 28 снежня 2016 г. № 90. Правы, абавязкі і абмежаванні праў уласніка (карыстальніка) матэрыяльнай гісторыка-культурнай каштоўнасці.

Дзейнасць мясцовых выканаўчых і распарадчых органаў базавага тэрытарыяльнага ўзроўню у выпадку змянення звестак аб гісторыка-культурных каштоўнасцях. Банк звестак аб гісторыка-культурнай спадчыне Рэспублікі Беларусь. . Парадак фарміравання, вядзення і выкарыстання Банка звестак аб гісторыка-культурнай спадчыне Рэспублікі Беларусь.

Тэма 22. Захаванне гісторыка-культурных каштоўнасцей

Меры па захаванні гісторыка-культурных каштоўнасцей. Сістэма арганізацыйных, прававых, эканамічных, матэрыяльна-тэхнічных, навуковых, інфармацыйных і (або) іншых мер, якія ажыццяўляюцца ў мэтах зберажэння і памнажэння гісторыка-культурнай спадчыны і стварэння ўмоў для яе перадачы наступным пакаленням.

Забеспячэнне захавання нерухомых матэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей. Перамяшчэнне нерухомай матэрыяльнай гісторыка-культурнай каштоўнасці ў мэтах яе аднаўлення. Агляды нерухомых гісторыка-культурных каштоўнасцей. Забеспячэнне захавання рухомых матэрыяльных і нематэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей. Ахоўная дошка.

Зоны аховы нерухомых матэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей. Ахоўная зона. Зона рэгулявання забудовы. Зона аховы ландшафту. Зона аховы культурнага пласта (слоя). Рэжымы утрымання і выкарыстання зон аховы. “Гісторыка-архітэктурны апорны план”. “Схема

ландшафтнага аналізу”. “Схема межаў зон аховы гісторыка-культурнай каштоўнасці”.

Тэма 23. Права ўласнасці на культурныя каштоўнасці

Прававое рэгуляванне пытанняў уласнасці на гісторыка-культурныя каштоўнасці. Пераважнае права набыцця долі ў праве агульнай уласнасці на гісторыка-культурную каштоўнасць. Рэгістрацыя абмяжаванняў, звязаная са статусам гісторыка-культурнай каштоўнасці. Правы ўласніка матэрыяльнай гісторыка-культурнай каштоўнасці. Правы ўласніка калекцыі. Абмежаванне правоў уласніка (карыстальніка) матэрыяльнай гісторыка-культурнай каштоўнасці, землекарыстальніка, на зямельным участку якога размешчана нерухомая матэрыяльная гісторыка-культурная каштоўнасць. Абавязкі ўласніка (карыстальніка) матэрыяльнай гісторыкакультурнай каштоўнасці, землекарыстальніка, на зямельным участку якога размешчана нерухомая матэрыяльная гісторыкакультурная каштоўнасць.

Тэма 24. Віды работ, якія выконваюцца на матэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцях

Навукова-даследчыя, праектныя і рамонтна-рэстаўрацыйныя работы. Археалагічныя, архіўна-бібліяграфічныя і натурныя даследаванні. Рамонтна-рэстаўрацыйныя работы: аднаўленне, дапаўненне, кансервацыя, прыстасаванне, перамяшчэнне, рамонт, раскрыццё, рэгенерацыя, рэканструкцыя, Асноўныя прынцыпы рэстаўрацыі. Асаблівасці рэстаўрацыі рухомых і нерухомых культурных каштоўнасцей. Віды кансервацыі. Кансервацыя руін. Методыка рэстаўрацыйных работ

Дазвол на выкананне навукова-даследчых і праектных работ. Выкананне работ на матэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцях. Кіраўніцтва распрацоўкай навукова-праектнай дакументацыі на выкананне рамонтна-рэстаўрацыйных работ на матэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцях. Навукова-метадычнае кіраўніцтва і аўтарскі нагляд. Узгадненне навукова-праектнай дакументацыі на выкананне рамонтна-рэстаўрацыйных работ на матэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцях. Прыняцце ў эксплуатацыю нерухомай матэрыяльнай гісторыка-культурнай каштоўнасці, на якой выконваліся рамонтна-рэстаўрацыйныя работы. Адміністрацыйныя працэдуры ў сферы аховы гісторыка-культурнай спадчыны, якія ажыццяўляюцца Міністэрствам культуры па заявах грамадзян, юрыдычных асоб і індывідуальных прадпрымальнікаў.

Тэма 25. Дакументальныя помнікі. Формы і метады іх захавання

Віды дакументальных помнікаў: акты дзяржаўных органаў, пісьмовыя, графічныя і аўдыявізуальныя дакументы, старажытныя і іншыя рукапісы, архіўныя дакументы, рэдкія друкаваня выданні).

Функцыі дзяржаўнай установы “Нацыянальнай бібліятэкі Беларусь” і яе роля ў захаванні кніжных помнікаў. Дзяржаўны рэестр кніжных помнікаў Рэспублікі Беларусь. Уласнасць на кніжныя помнікі. Правы і абавязкі ўласнікаў. Асаблівасці захавання і выкарыстання дакументаў, якія залічаны ў

культурна-гістарычны фонд Дзяржаўнага фонду каштоўных металаў і каштоўных камянеў Рэспублікі Беларусь.. Цэнтр камплектавання і вывучэння дакументальнай спадчыны беларускага замежжа (2014). Праграма ЮНЭСКА “Памяць” (1992).

Формы і метады захавання дакументальнай спадчыны. Праблема фізічнага захавання рукапісных помнікаў. Кансервацыя (стабілізацыя) і рэстаўрацыя дакументальных помнікаў. Мікрафільмаванне. Мікрафішаванне. Факсімільнае ўзнаўленне арыгіналаў. Новыя тэхналогіі ў захаванні дакументальных помнікаў. Праблема захаванасці і забеспячэнне доступу да помнікаў.

Тэма 26. Ахова помнікаў архітэктуры і горадабудаўніцтва

Помнікі архітэктуры ў Дзяржспісе і іншыя помнікі архітэктуры. Захаванне і прыстасаванне помнікаў грамадзянскай архітэктуры. Навукова-адукацыйныя, тэатральна-відовішчныя збудаванні, паштовыя станцыі, вакзалы, гандлёвыя рады, рэстараны, гасцініцы, жылыябудынкі як асобная катэгорыя грамадзянскай архітэктуры. Асаблівасці іх захавання.

Пастанова Савета Міністраў БССР аб стварэнні ў Рэспубліцы Беларусь Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту (1976). Структура музея. Праблемы фарміравання музеяў пад адкрытым небам. Формы захавання і прыстасавання помнікаў драўлянага дойлмдства. Рэстаўрацыя дрэва. Метады кансервацыі дрэва. “Археалагічнае дрэва”. Методыка прафесара В. Я. Віхрова. Праблемы захавання помнікаў драўлянага дойлідства.

Ахова помнікаў горадабудаўніцтва. Гістарычныя цэнтры гарадоў. Гарадскія гістарычныя прадмесці. Помнікі горадабудаўніцтва як комплексы гісторыка-культурных каштоўнасцей. Даследаванне planіровачнай структуры забудовы або фрагментаў планіровачнай структуры забудовы гарадоў. Міжнародная хартыя захавання і рэстаўрацыі помнікаў і мясцінаў (Венецыянская хартыя, 1964).

Малыя гарады як крыніца і захавальніца гістарычнай і культурнай спадчыны. Мястэчкі Беларусі і спецыфічныя асаблівасці планіроўкі. Захаванне прынцыпаў развіцця і рэгіянальнай спецыфікі. Аднаўленне і ахова каштоўных і значымых будынкаў малых гарадоў. Архітэктурны савет краін Цэнтральнай і Усходняй Еўропы (АССЕЕ). Пытанне “Устойлівыя каштоўнасці архітэктуры малых гарадоў” на Кангрэсе Міжнароднага саюза архітэктараў (Стамбул, 1996).

Тэма 27. Ахова помнікаў археалогіі

Ахова археалагічнай спадчыны як напрамак культурнай дзейнасці. Помнікі археалогіі ў Дзяржспісе і іншыя археалагічныя аб’екты і артэфакты. Улік археалагічных аб’ектаў і археалагічных артэфактаў. Рэестр археалагічных аб’ектаў. Рэестр археалагічных артэфактаў. Археалагічныя даследаванні. Археалагічных палявых работы: археалагічныя раскопкі, разведка, нагляд. Пошук і выяўленне археалагічных аб’ектаў і (або) археалагічных артэфактаў. Дазвол на права правядзення археалагічных даследаванняў. Камісіі па археалагічных аб’ектах і археалагічных артэфактах. Выкананне земляных,

будаўнічых, меліярацыйных і іншых работ, ажыццяўленне іншай дзейнасці на тэрыторыі археалагічных аб’ектаў. Меры па ахове археалагічных аб’ектаў пры выкананні работ на тэрыторыі археалагічных аб’ектаў. Адміністрацыйныя працэдуры ў сферы аховы археалагічнай спадчыны, якія ажыццяўляюцца Нацыянальнай акадэміяй навук Беларусі і мясцовымі выканаўчымі і распарадчымі органамі па заявах грамадзян, юрыдычных асоб і індывідуальных прадпрымальнікаў.

Тэма 28. Ахова помнікаў гісторыі

Помнікі гісторыі ў Дзяржспісе і іншыя помнікі гісторыі. Метады вылучэння і выкарыстання знакавых гістарычных аб’ектаў. Мемарыяльныя кватэры. Музеі прысвечаныя знакавым гістарычным падзеям і асобам. Мемарыяльныя ансамблі. Мемарыяльныя дошкі і іх асаблівасці. Мемарыяльныя помнікі вядомым гістарычным асобам і падзеям як месцы памяці. Праблемы захавання помнікаў гісторыі.

Рэгістр воінскіх пахаванняў і пахаванняў ахвяр войнаў Рэспублікі Беларусь аўтаматызаванага банка даных “Кніга памяці Рэспублікі Беларусь”. Мэты і задачы ўшанавання памяці загінуўшых абаронцаў Айчыны. Асноўныя формы ўшанавання памяці абаронцаў Айчыны і ахвяр войнаў. Мемарыяльныя комплексы. Надмагільныя помнікі. Хроніка “Памяць”. Дзяржаўны ўлік вайсковых пахаванняў.

Тэма 29. Ахова помнікаў мастацтваў

Помнікі мастацтваў у Дзяржспісе і іншыя помнікі мастацтваў. Асаблівасці захавання помнікаў мастацтва: творы выяўленчага, дэкаратыўна-прыкладнога і іншых відаў мастацтва. Умовы захавання помнікаў мастацтва ў дзяржаўных музеях Рэспублікі Беларусь. Тэмпературна-вільготнасны і светлавы рэжым у фондах і выставачных залах музеяў.

Асноўныя прынцыпы навуковай рэстаўрацыі і кансервацыі. Асаблівасці рэстаўрацыі алейнага жывапісу. Рэстаўрацыя тэмпернага жывапісу (у тым ліку рэстаўрацыя абразоў). Асаблівасці рэстаўрацыі скульптуры. Рэстаўрацыя дэкаратыўных тканін і скуры. Складанасці рэстаўрацыі гістарычных габеленаў (шпалераў). Рэстаўрацыя антыкварнай мэблі. Умовы захавання твораў мастацтва ў музеях Рэспублікі Беларусь. Дзейнасць рэстаўратараў. Рэспубліканскі рэстаўрацыйны савет.

Тэма 30. Увоз і (або) вываз, вяртанне культурных каштоўнасцей. Парушэнні заканадаўства аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны

Увоз і (або) вываз, вяртанне культурных каштоўнасцей. Адпаведнасць Кодэксу і іншым актам заканадаўства аб культуры, заканадаўствам аб знешнеэканамічнай дзейнасці, заканадаўствам аб мытным рэгуляванні, міжнароднымі дагаворамі. Канвенцыя аб мерах, накіраваных на забарону і папярэджанне незаконнага ўвозу і перадачы правоў уласнасці на культурныя каштоўнасці (1972).

Вяртанне культурных каштоўнасцей. Камісія па выяўленні, вяртанні, сумесным выкарыстанні і ўвядзенні ў навуковы і культурны ўжытак культурных каштоўнасцей, якія знаходзяцца за межамі Рэспублікі Беларусь. Асноўныя напрамкі і формы дзейнасці па выяўленні, вяртанні, сумесным выкарыстанні культурных каштоўнасцей, якія знаходзяцца за межамі Рэспублікі Беларусь.

Асноўныя парушэнні заканадаўства аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны. Невыкананне абавязкаў па падпісанні і (або) захаванню патрабаванняў ахоўных абавязацельстваў. Парушэнне парадку і (або) умоў выканання работ на гісторыка-культурных каштоўнасцях альбо здзяйсненне дзеянняў, якія ствараюць пагрозу гісторыка-культурным каштоўнасцям. Знішчэнне, пашкоджанне або страта гісторыка-культурных каштоўнасцяў або культурных каштоўнасцяў, якім можа быць нададзены статус гісторыка-культурнай каштоўнасці. Парушэнне рэжымаў утрымання і (або) выкарыстання зон аховы нерухомых матэрыяльных гісторыка-культурных каштоўнасцей.

РАЗДЗЕЛ III. ГІСТОРЫЯ І АРГАНІЗАЦЫЯ ТУРЫЗМУ

Тэма 31. Асноўныя паняцці. Класіфікацыя турызму

Асноўныя паняцці: “турызм”, “тур”, “турыстычная дзейнасць”, “турыстычныя паслугі”, “турыст”, “экскурсія”, “экскурсант”, “падарожжа”, “наведвальнік” і інш. Класіфікацыя турызму па тыпах, відах, формах і катэгорыях. Унутраны, уязны і выязны турызм. Функцыянальная класіфікацыя турызму. Класіфікацыя па інтэнсіўнасці турыстычных патокаў. Паняцце “міжнароднага”, “нацыянальнага” турызму. Функцыі турызму: сацыяльная, эканамічная, гуманітарная. Турызм як форма міжкультурнай камунікацыі.

Культурныя і сацыяльныя аспекты турызму. Турызм як з’ява грамадскага жыцця. Турызм і іншыя галіны ведаў. Знешнія фактары, якія вызначаюць турыстычную актыўнасць. Уплыў сацыядэмаграфічных змен на развіццё турызму: старэнне насельніцтва, наяўнасць вольнага часу, сацыяльны статус, эстэтычныя патрэбы насельніцтва. Культурна-гістарычныя фактары як аснова турыстычных рэсурсаў. Геаграфічнае месцапалажэнне, кліматычныя ўмовы, наяўнасць турыстычных аб’ектаў, бяспека для турыстаў, развіццё інфраструктуры і г. д. Эканамічныя і палітычныя фактары развіцця турызму. Пазітыўныя і негатыўныя аспекты развіцця турызму.

Матывацыйныя аспекты ў турызме. Аб’ектыўныя і суб’ектыўныя прычыны і матывы падарожжаў. Асноўныя патрабаванні да турыстычных прадуктаў. Катэгорыі вандроўнікаў, якія не адносяцца да катэгорыі турыстаў. Віды турыстаў. Арганізаваны масавы турыст, індывідуальны турыст, турыст-даследчык, турыст-вандроўнік. Катэгорыі турыстаў. Класіфікацыя тыпаў турыстаў Г. Гана. Класіфікацыя ў залежнасці ад стылю жыцця і патрабаванняў турыстаў.

Тэма 32. Перыядызацыя гісторыі турызму

Гістарыяграфія турызму. Падыходы да вызначэння перыядызацыі гісторыі турызму. Агульнагістарычная перыядызацыя М. В. Сакаловай. Перыядызацыі В. П. Грыцкевіча, Г. П. Далжэнкі, Ю. С. Путрыка. Асаблівасці развіцця гісторыі айчыннага турызму. Перадумовы ўзнікнення і развіцця падарожжаў. Роля падарожжаў у сусветнай гісторыі і культуры.

Тэма 33. Гісторыя падарожжаў у Старажытным свеце

Матывацыя і асноўныя мэты міграцый першабытных людзей.

Развіццё водных і сухапутных транспартных сродкаў. Падарожжы старажытных егіпцян. Сродкі перамяшчэння, развіццё марскога і рачнога транспарту. Суднабудаўніцтва і падарожжы фінікійцаў. Роля марскога гандлю для развіцця новых водных шляхоў. Сістэма гасціннасці ў Старажытным свеце, караван-сараі. Паломніцкія, забаўляльныя вандроўкі старажытных людзей. Матывацыя падарожжаў у Старажытным Кітаі і іншых усходніх дзяржавах. Даследчыцкія падарожжы карфагеняніна Ганона. Дыпламатычныя падарожжы Чжан Цяня, вандроўкі Сыма Цяня.

Развіццё падарожжаў у эпоху Антычнасці. Матывы і маршруты падарожжаў. Экспедыцыя Неарха, падарожжы Герадота, Піфея. Сацыяльны статус падарожнікаў. Наведванне здраўніц, рэлігійных месцаў, культурных і адукацыйных цэнтраў, спартыўных мерапрыемстваў і падзей. Транспартныя сродкі ў Старажытнай Грэцыі і Рыме. Падарожжы на марскіх судах. Будаўніцтва дарог і сухапутныя перамяшчэнні. Сістэма гасціннасці ў Старажытнай Грэцыі і Рыме. Харчэўні, таверны, пастаялыя двары, паштовыя станцыі і іншыя ўстановы для падарожнікаў.

Тэма 34. Падарожжы ў эпоху Сярэдневякоўя

Развіццё эканамічных і культурных сувязей, транспартных сродкаў і шляхоў. Саслоўная дыферэнцыяцыя падарожнікаў. Матывацыя і напрамкі падарожжаў. Сістэма гасціннасці: заязныя двары, корчмы, шпіталі.

Роля манастыроў у развіцці падарожжаў. Паломніцтва як вядучы від падарожжа ў Сярэдневякоўі. Папулярныя паломніцкія цэнтры: хрысціянскія, мусульманскія, іўдзейскія. Падарожжы ў Іерусалім і Палесціну.

Роля гандлю і ваенных паходаў у пашырэнні геаграфіі падарожжаў. Падарожжы нарманаў. Мэты і напрамкі. Экспедыцыі Эрыка Рудога. Роля крыжовых паходаў у развіцці падарожжаў. Дзейнасць ордэна гаспітальераў.

Дыпламатычныя і гандлёвыя падарожжы. Арабскія вандроўнікі. Падарожжы Сулеймана, Ібн-Даста, Ібн-Батуты і іншых у Еўропу, Візантыю, Афрыку, Азію, Кітай, Індыю і г. д. Падарожжы славян у краіны Еўропы і Візантыю.

Заваяванні манголаў і сярэдневяковыя пасольскія місіі. Пасольства П. Карпіні, падарожжа М. Пола. Хаджэнне А. Нікіціна ў Індыю і інш.

Адукацыйныя цэнтры сярэдневяковай Еўропы. Універсітэты як цэнтры адукацыйнага турызму.

Падарожжы па беларускіх землях і вандроўкі ўраджэнцаў Беларусі ў Сярэдневякоўі. Перадумовы ўзнікнення і развіцця падарожжаў. Эканамічныя,

культурныя і палітычныя сувязі з іншымі краінамі свету. Шлях "з вараг у грэкі" і іншыя гандлёвыя шляхі.

Прыняцце хрысціянства. Паломніцтва і рэлігійныя падарожжы ігумена Данііла, Іаана Полацкага, Ефрасінні Полацкай, Ігнація Смаляніна і інш.

Ваенныя паходы. Удзел палачан у паходах супраць Візантыі. Ваенныя паходы перыяду Вялікага Княства Літоўскага і іх роля ў развіцці дыпламатычных зносін з краінамі Еўропы. Юрыдычная абарона вандроўнікаў на беларускіх землях.

Адукацыйны турызм ва ўніверсітэтах Польшчы, Чэхіі, Італіі, Германіі.

Вандроўкі замежных падарожнікаў па беларускіх землях.

Тэма 35. Вандраванні ў Новы час

Роля Вялікіх геаграфічных адкрыццяў у пашырэнні геаграфіі падарожжаў. Заваяванне Афрыкі і Азіі. Вандроўкі на Усход Генрыха Мараплаўца, Б. Дыяша. Напрамкі і матывацыя падарожжаў на іншыя кантыненты. Даследчыя мэты падарожжаў. Адкрыццё новых земляў і засваенне новых гандлёвых шляхоў. Пошукі марскіх шляхоў у Індыю, Кітай, Японію. Заваяванне Паўночнай і Паўднёвай Амерыкі. Вялікія вандроўнікі: А. Веспучы, Х. Калумб, Ф. Магелан, В. да Гама і іх адкрыцці. Місіянерская дзейнасць у развіцці падарожжаў. Э. Картэс, Ф. Пісара. Развіццё транспарту і транспартных шляхоў. З'яўленне каравелы і яе роля ў развіцці марскога транспарту. Выкарыстанне компаса і іншых навуковых дасягненняў у навігацыі. Падарожжы XVI ст. Пазнавальныя, даследчыцкія і прыгодніцкія матывы падарожжаў: Дж. Кук, Ф. Дрэйк.

Сацыяльна-эканамічныя, палітычныя і культурныя ўмовы развіцця турызму ў Новы час. Змены ў светапоглядзе людзей. Пашырэнне геаграфіі падарожжаў. З'яўленне камерсантаў. Развіццё навуковага турызму. Адкрыццё новых зямель. Навуковыя падарожжы. Падарожжы рускіх мараплаўцаў і падарожнікаў на Усход і Сярэднюю Азію. Кругасветныя экспедыцыі І. Ф. Крузенштэрна. Падарожжы французскіх і англійскіх мараплаўцаў.

Развіццё шляхоў зносін і транспарту. Вынаходніцтва парахода і яго роля ў забаўляльных падарожжах. З'яўленне дыліжанса і арганізаваных перавозак пасажыраў. Чыгунка ў развіцці турыстычных падарожжаў XIX ст. "Усходні экспрэс". Мэта падарожжа як форма баўлення вольнага часу. Асноўныя напрамкі падарожжаў у эпоху Новага часу. Адукацыйныя і забаўляльныя мэты "Гранд-тур" як характэрная асаблівасць падарожжаў Новага часу. Саслоўна-элітарны і забаўляльны характар падарожжаў. Наведванне горных і марскіх курортаў. Зараджэнне цікавасці да спартыўнага турызму, велавандроўкі.

З'яўленне камфартабельных гасцініц і рэстаранаў. Зараджэнне арганізаванага турызму і дзейнасць Т. Кука. Першае турыстычнае агенцтва "Томас Кук і сын". Першыя пэкідж-туры і туры выхаднога дня. Танныя туры для турыстаў з асяроддзя рабочага класа. Распрацоўка індывідуальных тураў. Марскія круізы.

Вандроўкі беларускіх падарожнікаў і падарожжы па беларускіх землях у Новы час. Сацыяльна-эканамічныя, палітычныя і культурныя ўмовы развіцця

турызму на беларускіх землях. Вандроўкі па Беларусі С. Герберштэйна. Яго апісанні беларускіх зямель. Гандлёвыя і дыпламатычныя паездкі. Паездка Л. Сапегі ў Маскву. Развіццё гарадоў і індустрыі гасціннасці.

Адукацыйныя падарожжы магнатаў і шляхты ў Еўропу. Дзейнасць і падарожжы Ф. Скарыны, М. Гусоўскага, С. Рысінскага і інш. Паломніцтва. Падарожжа М. К. Радзівіла (Сіроткі) у Святую зямлю.

Падарожжы М. Сматрыцкага, М. Пачобут-Адляніцкага, лекаркі С. Русецкай. Развіццё турызму як сацыякультурнай з’явы ў канцы XVIII–XIX ст. Падарожжы з лячэбнымі мэтамі на беларускіх землях. Арганізацыя першых санаторыяў (Відзы, Баркоўшчына і інш.). Адкрыццё кліматычнага курорта пад Мінскам.

Вывучэнне беларускіх зямель і навуковыя вандроўкі І. І. Ляпёхіна, В. М. Севяргіна і інш. Уплыў краязнаўчага руху на развіццё турызму.

Краязнаўчыя вандроўкі У. Сыракомлі. Падарожжы П. М. Шпілеўскага. Даследаванні І. Д. Гарбачэўскага, А. П. Сапунова і інш.

Развіццё шляхоў зносін. Папулярызацыя пазнавальнага і спартыўнага турызму. Арганізацыя паездак віцебскіх гімназістаў па Заходняй Дзвіне. Папулярызацыя веласіпеднага спорту.

Тэма 36. Турыстычная індустрыя ў XX – пачатку XXI ст.

Фактары і ўмовы развіцця міжнароднага турызму. Уплыў сусветных войнаў на развіццё турызму. Развіццё “масавага” турызму. Пашырэнне індустрыі адпачынку і забаўляльных паслуг для ўсіх слаёў грамадства. Развіццё аўта- і авіятранспарту, чыгункі і іх уплыў на якасць і хуткасць падарожжаў. Пашырэнне геаграфіі турызму. Прынцыпы і стратэгіі развіцця міжнароднага турызму на сучасным этапе. Сучасныя тэндэнцыі развіцця турызму і гасціннасці ў свеце.

Развіццё турызму ў СССР і БССР. Зараджэнне і перыядызацыя савецкага турызму. Сацыяльнаэканамічныя і культурна-ідэалагічныя ўмовы развіцця турызму ў СССР і БССР. Турызм як форма адпачынку працуючых. I Усебеларускі з’езд пралетарскага турызму і экскурсій (1932). Стварэнне і дзейнасць Цэнтральнага бюро масавага турызму і Таварыства пралетарскага турызму і экскурсій. Дзейнасць камсамола і прафсаюзаў па арганізацыі масавага турызму. Роля краязнаўчага руху ў развіцці пазнавальнага турызму. Развіццё ваенна-спартыўнага турызму.

Развіццё турызму ў Заходняй Беларусі. Аздараўленчы турызм у Нарачанскім і Браслаўскім краі.

Аднаўленне турысцкай базы пасля Вялікай Айчыннай вайны. Аднаўленне самадзейнага турызму, распрацоўка новых маршрутаў. Развіццё сямейнага, маладзёжнага і дзіцячага турызму. Стварэнне і дзейнасць клубаў турыстаў пры навучальных установах. Арганізацыя дзіцячага адпачынку. Агульнасавецкія і беларускія здраўніцы. Стварэнне дзіцячых турысцкаэкскурсійных станцый і арганізацыя экспедыцый піянераў і школьнікаў.

Удасканаленне ўнутрысаюзнага і замежнага турызму, змяненне структуры кіравання турызмам у СССР і БССР. Стварэнне і дзейнасць

Беларускага рэспубліканскага савета па турызме. Замежны турызм. Стварэнне і дзейнасць Інтурбюро і Бюро міжнароднага маладзёжнага турызму "Спадарожнік".

Развіццё транспарту і спецыяльных відаў турызму. Будаўніцтва турыстычных і экскурсійных баз ("Нарач", "Браслаўскія азёры", "Беларусь" і інш.). Лячэбны турызм у БССР. Адкрыццё дамоў адпачынку ("Ждановічы", "Чэнкі" і інш.), санаторыяў.

Турыстычная індустрыя Рэспублікі Беларусь у канцы XX – пачатку XXI ст. Крызіс у турыстычнай сферы пасля распаду СССР. Уплыў Чарнобыльскай катастрофы на курортна-рэкрэацыйны патэнцыял Беларусі. Сацыяльна-эканамічныя ўмовы развіцця турызму ў Рэспубліцы Беларусь. Правядзенне ярмаркі "Турбізнес". Арганізацыйнае афармленне кіравання турызмам у Беларусі. Дзейнасць Міністэрства спорту і турызму Рэспублікі Беларусь. Мэты і задачы Нацыянальнага турыстычнага канцэрна "Белінтурыст". Падрыхтоўка кадраў у сферы турызму.

Сучасныя падыходы да развіцця турыстычнай дзейнасці ў Рэспубліцы Беларусь. Рэкрэацыйна-рэсурсны патэнцыял Рэспублікі Беларусь і асаблівасці яго засваення ў пачатку XXI ст. Рэгіянальнае развіццё турызму.

Рост выязнога турызму: прычыны, кірункі. Прыярытэтныя напрамкі развіцця ўязнога міжнароднага турызму Беларусі. Перспектывы пашырэння яго геаграфіі. Развіццё актыўных відаў турызму ў рэспубліцы. Пашырэнне гасцінічнай і рэстараннай сеткі. Стварэнне новых экскурсійных маршрутаў. Сучасны ўзровень канкурэнтаздольнасці турыстычнага комплексу Беларусі.

Тэма 37. Тураператарская і турагенцкая дзейнасць

Паняцці "тураператар", "турагент" і "тураператарская дзейнасць" і "турагенцкая дзейнасць". Асноўныя функцыі турыстычных арганізацый: камплектуючая, сервісная, гарантыйная. Класіфікацыя тураператараў: тураператары масавага рынку, тураператары спецыялізаванага сегмента рынку, мясцовыя тураператары, уязныя тураператары. Ініцыятыўныя тураператары. Рэцэптыўныя тураператары.

Турагенцкая дзейнасць. Асноўныя задачы турагенцтва. Шматпланавыя і спецыялізаваныя турагенцтвы. Спецыфіка тураператарскай і турагенцкай дзейнасці. Буйнейшыя тураператары Беларусі і іншых краін. Дзейнасць айчынных турыстычных кампаній.

Тэма 38. Тэхналогія распрацоўкі і фарміравання тура

Разуменне турыстычнага прадукту як комплексу турыстычных паслуг. Асаблівыя якасці турыстычнага прадукту: недатыкальнасць, непарыўнасць вытворчасці і выкарыстання, зменлівасць і немагчымасць да захавання. Фактары вытворчасці турыстычнага прадукту: прыродныя, культурна-гістарычныя, сацыяльна-эканамічныя. Жыццёвы цыкл турпрадукту: укараненне на рынку паслуг, рост попыту, сталасць і заняпад. Этапы распрацоўкі турыстычнага прадукту. Даследаванне турыстычнага рынку. Фарміраванне асноўнага і дадатковага комплексу паслуг. Складанне тэхналагічнай

дакументацыі, інфармацыйна-метадычнае забеспячэнне тура, калькуляцыя тура. Прасоўванне на рынак паслуг і метады продажу тура. Дзяржаўнае рэгуляванне якасці турыстычна-экскурсійнага абслугоўвання.

Тэма 39. Асноўныя і дадатковыя паслугі ў турызме

Паслугі размяшчэння і харчавання. Індывідуальныя і калектыўныя сродкі размяшчэння турыстаў. Тыпалогія гасцініц. Класіфікацыя гасцініц (па месцазнаходжанні, па забеспячэнні харчаваннем, па ўзроўні коштаў, па ўзроўні камфорту, па прызначэнні). Перавагі гасцінічных сетак. Асноўныя і дадатковыя паслугі гасцініц. Формы супрацоўніцтва тураператараў і гасцінічных прадпрыемстваў. Спецыяльныя формы размяшчэння: таймшэр, бунгала, кемпінг, турыстычныя аўтафургоны, турыстычныя інтэрнаты, хостэлы.

Класіфікацыя прадпрыемстваў харчавання. Рэстараны і іх віды. Умовы харчавання ў рэстаранах гасцінічных комплексаў. Метады абслугоўвання ў індустрыі харчавання. Кейтэрынг. Сеткі грамадскага харчавання. Традыцыі харчавання ў Беларусі і іншых краінах свету.

Транспартныя паслугі ў турызме. Класіфікацыя транспартных сродкаў. Паветраны транспарт у турызме. Станоўчыя бакі і недахопы падарожжаў паветраным транспартам. Формы ўзаемадзеяння турыстычных арганізацый і авіякампаній. Сучасныя ўмовы і камфартабельнасць самалётаў. Інавацыі ў транспартным забеспячэнні. "Танныя" авіякампаніі (Low-Cost Carriers) і іх дзейнасць па забеспячэнні турыстычных маршрутаў. Буйныя саюзы і альянсы авіяперавозчыкаў і іх перавага ў турыстычных перавозках.

Чыгуначны транспарт у турызме. Турысцка-экскурсійныя цягнікі. Пашырэнне паслуг чыгуначнага транспарту. Забеспячэнне камфорту і хуткасці сучасных цягнікоў. Супрацоўніцтва чыгункі і авіякампаній.

Доўга- і кароткатэрміновыя аўтобусныя перавозкі турыстаў. Забеспячэнне камфорту падчас аўтобусных перавозак. Трансферы.

Аўтамабільныя падарожжы ў турызме. Паслугі арэнды аўтамабіля.

Водны транспарт у турызме. Асаблівасці арганізацыі круізаў. Пашырэнне марскіх перавозак. Павышэнне камфартабельнасці і сэрвісу караблёў і лайнераў.

Спецыяльныя транспартныя сродкі: ровары, байдаркі, лыжы і г. д. Камбінаваныя туры. Забеспячэнне камфорту і бяспекі турыстаў падчас паездкі.

Анімацыя і экскурсійная дзейнасць. Сектар анімацыйнай дзейнасці ў турызме. Арганізацыя вольнага часу адпачывальнікаў у гасцініцах. Забеспячэнне культурна-пазнавальнымі і забаўляльнымі праграмамі. Арганізацыя экскурсійнага абслугоўвання. Сутнасць, структура і класіфікацыя экскурсій. Анімацыйная дзейнасць. Забеспячэнне дзіцячага адпачынку. Сусветна вядомыя забаўляльныя цэнтры, атракцыёны, аквапаркі, тэматычныя паркі і іх дзейнасць. Дзіснэйлэнд (ЗША, Францыя, Кітай, Японія), Порт Авентура (Іспанія), Мірабіландыя (Італія), парк Цівалі (Данія) і інш. Наведванне цікавых падзей, фэстаў, свят, канцэртаў і г. д. Арганізацыя хобі-тураў.

Тэма 40. Турыстычныя фармальнасці, страхаванне, бяспека

Сутнасць і віды турыстычных фармальнасцей. Дзейнасць міжнародных арганізацый па спрашчэнні турыстычных фармальнасцей. Працэдура афармлення віз. Упаўнаважаныя органы ў выдачы віз. Дакументы турыстычных кампаній і працэдура іх афармлення. Пашпартна-візавыя фармальнасці. Віды віз. Асаблівасці афармлення віз для наведвання краін Шэнгенскай зоны. Мытныя фармальнасці: сутнасць, асноўныя характарыстыкі. Дэкларацыя тавараў. Санітарныя фармальнасці ў турызме. Фармальнасці пры перавозцы хатняй жывелы, раслін, абсталявання, спартыўных сродкаў і г. д.

Бяспека турыстаў як важнейшы прынцып арганізацыі турызму. Фактары бяспекі: траўматызм і пажарабяспека, уздзеянне навакольнага асяроддзя, біялагічнае і хімічнае ўздзеянне, псіхалагічныя фактары, звышзвычайныя фактары, палітычныя ўмовы і інш. Інфармаванне турыстаў. Класіфікацыя і віды страхавання ў турызме. Асабістае страхаванне (жыцця, медыцынскіх паслуг), маёмаснае (аўтамабіля, багажу), грамадзянскай адказнасці, паездак (на выпадак іх адмены), асістанс і інш. Забеспячэнне бяспекі для ўнутраных і ўязных турыстаў у Беларусі.

Тэма 41. Культура і этыка, псіхалогія ў сферы абслугоўвання

Этычныя прынцыпы і маральныя катэгорыі сферы абслугоўвання. Прафесійная этыка работнікаў турыстычнай індустрыі. Кодэкс прафесійнай этыкі работнікаў сферы абслугоўвання. Прафесійныя паводзіны работніка турыстычнай сферы. Карпаратыўная этыка. Культура зносін і абслугоўвання. Паняцце камунікатыўнай кампетэнтнасці спецыяліста турыстычнай індустрыі. Асобасныя якасці і неабходныя веды, уменні, навыкі спецыяліста ў галіне турыстычнага бізнесу.

Прафесійныя і псіхалагічныя аспекты работы ў турыстычнай індустрыі. Асноўныя якасці прафесійнай культуры менеджара турфірмы. Тактыка і тэхналогія абслугоўвання кліентаў. Культура абслугоўвання кліентаў у офісе. Абслугоўванне падчас паездак і экскурсійных праграм. Скаргі і канфлікты пры абслугоўванні кліентаў і шляхі іх вырашэння. Прафесійныя стасункі і правядзенне перамоў з партнёрамі.

Тэма 42. Арганізацыя і кіраўніцтва дзейнасцю турыстычнай кампаніі

Арганізацыя і кіраванне турыстычным прадпрыемствам. Напрамкі рацыянальнай арганізацыі працы менеджара турфірмы. Укараненне камп'ютарных інфармацыйных тэхналогій. Прафесійныя абавязкі агента, менеджара, кіраўніка турыстычнай кампаніі. Стварэнне спрыяльных умоў працы супрацоўнікаў. Патрабаванні да арганізацыі працоўнага месца супрацоўнікамі турыстычнай кампаніі.

Спецыфіка кіравання персаналам турыстычнага прадпрыемства. Стылі кіраўніцтва. Класіфікацыя стыляў кіраўніцтва. Фарміраванне індывідуальнага стылю. Аўтарытэт кіраўніка. Прыняцце кіраўнічых рашэнняў. Умовы і фактары, якія ўплываюць на якасць і эфектыўнасць кіраўнічых рашэнняў.

Персанал турыстычнага прадпрыемства. Спецыфіка кіравання чалавечымі рэсурсамі ў сферы турызму. Канцэпцыі кіравання персаналам. Ролі і ўзроўні менеджараў. Кадравае планаванне на турыстычным прадпрыемстве. Этапы праектавання кадравай палітыкі. Кіраванне канфліктамі і стрэсамі.

Тэма 43. Маркетынгавая дзейнасць на прадпрыемствах турыстычнай індустрыі

Роля і значэнне маркетынгавых даследаванняў у турызме. Віды маркетынгавых даследаванняў. Этапы правядзення маркетынгавых даследаванняў. Агульнае паняцце аб сегментацыі рынку спажыўцоў турысцкіх паслуг. Мэты і крытэрыі сегментацыі спажыўцоў турысцкіх паслуг.

Стратэгічныя задачы маркетынгу ў турызме. Таварная стратэгія ў турызме. Агульнае паняцце аб тавары (паслузе) у маркетынгу. Класіфікацыя турысцкіх паслуг. Распрацоўка цэнавай палітыкі ў турызме. Мэты і метады цэнаўтварэння. Віды скідак на турысцкія паслугі. Кошты на новыя і ўжо наяўныя паслугі турысцкай індустрыі. Метады збыту ў турызме. Камунікацыйная палітыка ў турызме. Рэклама, прапаганда, асабісты продаж у турысцкай індустрыі. Фарміраванне станоўчага іміджу турысцкага прадпрыемства.

Тэма 44. Інфармацыйная дзейнасць у турызме

Роля, значэнне і перспектывы развіцця інфармацыйных тэхналогій у турызме. Асноўнае праграмнае і апаратнае забеспячэнне прадпрыемстваў індустрыі турызму. Магчымасці выкарыстання стандартных пакетаў офісных праграм у турызме. Асноўныя сродкі і метады забеспячэння інфармацыйнай бяспекі.

Напрамкі развіцця інтэрнэт-тэхналогій у турызме, магчымасці выкарыстання вэб-прадстаўніцтваў для фарміравання і прасоўвання турыстычных паслуг. Класіфікацыя турысцкіх інфармацыйных рэсурсаў. Турыстычныя парталы, турыстычныя агенцтвы і іншыя сэрвісы і паслугі сеткі Інтэрнэт. Электронная камерцыя ў турызме.

Этапы аўтаматызацыі турфірмы. Фактары, якія ўплываюць на выбар турфірмай праграмнага прадукту. Выбар праграмнага прадукту. Класы сучасных аўтаматызаваных сістэм. Патрабаванні, што прад’яўляюцца да тыпавой інфармацыйнай тэхналогіі кіравання. Агляд найбольш папулярных праграмных прадуктаў для аўтаматызацыі дзейнасці тураператара і турагенцтва.

Глабальныя сеткі і іх магчымасці. Абсталяванне і праграмнае забеспячэнне глабальных сетак. Класіфікацыя сістэм браніравання і рэзервавання. Характарыстыка і функцыянальныя магчымасці асноўных сістэм браніравання і рэзервавання. Агульная характарыстыка асноўных сістэм (Amadeus, Sabre, Worldspan, Galileo): функцыянальныя магчымасці і рэгіянальнае распаўсюджанне. Недалучальныя сістэмы браніравання (Fidelio, Trust, SRS і інш.).

Тэма 45. Прававое рэгуляванне турыстычнай дзейнасці

Класіфікацыя турыстычных арганізацый: па нацыянальнатэрытарыяльнай прыкмеце, па грамадска-дзяржаўнай прыкмеце, па віду дзейнасці, па сферы дзейнасці. Прыкметы турыстычных арганізацый. Сусветная турыстычная арганізацыя, мэты і напрамкі яе дзейнасці. Міжнародная асацыяцыя паветранага транспарту. Карпарацыя пасажырскіх паслуг. Арганізацыя эканамічнага супрацоўніцтва і развіцця. Азіяцка-Ціхаакіянская турыстычная асацыяцыя. Нацыянальныя і рэгіянальныя арганізацыі. Расійскі саюз турындустрыі. Расійская гасцінічная асацыяцыя. Нацыянальнае агенцтва па турызме Беларусі. Узаемадзеянне беларускіх турыстычных арганізацый з арганізацыямі свету.

Турыстычная палітыка: сутнасць і асноўныя функцыі. Сістэма кіравання індустрыяй турызму ў Беларусі. Міжнароднае заканадаўства ў індустрыі турызму. Манільская дэкларацыя па сусветным турызме (1980), Хартыя турызму (1985), Гаагская дэкларацыя па турызме (1989), Глабальны этычны кодэкс турызму (1999), Квебекская дэкларацыя па экатурызме (2002). Нарматыўна-прававое забеспячэнне рэгулявання турыстычнай дзейнасці. Асноўныя палажэнні Закона Рэспублікі Беларусь “Аб турызме” (2021). Стандартызацыя і сертыфікацыя ў турызме.

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

Крытэрыі ацэнкі ведаў студэнтаў на дзяржаўным экзамене “Культурная спадчына і турызм”

1 бал – адсутнасць адказу. Студэнт адмаўляецца ад адказу ці адказ цалкам не адпавядае прапанаваным пытанням.

2 балы – студэнт не ведае значнай часткі праграмнага матэрыялу, недакладна ўжывае тэрміны і паняцці.

3 балы – узнаўленне часткі праграмнага матэрыялу па памяці, фрагментарны пераказ і пералічэнне аб’ектаў вывучэння; дапускаюцца грубыя памылкі ў азначэннях паняццяў, не прыводзяцца прыклады з практычнай дзейнасці музеяў, турыстычных арганізацый.

4 балы – недастатковае асэнсаванае ўзнаўленне большай часткі праграмнага вучэбнага матэрыялу па памяці. Уменне прыводзіць прыклады з практыкі работы музеяў, турыстычных арганізацый, але не заўсёды дакладнае валоданне спецыяльнай тэрміналогіяй; па адным з пытанняў недастатковае веданне тэарэтычных палажэнняў.

5 балаў – асэнсаванае ўзнаўленне большай часткі праграмнага вучэбнага матэрыялу па памяці.

6 балаў – асэнсаванне і ўзнаўленне ўсяго вучэбнага матэрыялу. Апісанне і тлумачэнне аб’ектаў вывучэння, прывядзенне прыкладаў з практыкі, уменне класіфікаваць з’явы і вынікі дзейнасці музеяў, турыстычных арганізацый. Наяўнасць неістотных памылак.

7 балаў – поўныя, дакладныя веды і ўзнаўленне праграмнага вучэбнага матэрыялу, раскрыццё сутнасці асноўных паняццяў, але ў выкарыстанні тэрміналогіі дапускаюцца памылкі.

8 балаў – поўныя, дакладныя, грунтоўныя веды і ўзнаўленне праграмнага вучэбнага матэрыялу, раскрыццё сутнасці асноўных паняццяў. Наяўнасць неістотных фактычных памылак.

9 балаў – усебаковае, сістэмнае веданне матэрыялу. Раскрыццё разных падыходаў да трактоўкі з’яў, асноўных кірункаў дзейнасці музеяў, турыстычных арганізацый. Дакладнасць азначэння тэрмінаў, паўната адказаў. Паслядоўнасць і лагічнасць выкладання матэрыялу.

10 балаў – усебаковае веданне праграмнага матэрыялу і яго вольнае выкладанне, веданне тэарэтычных асноў. Абгрунтаванне сваёй пазіцыі да трактоўкі той ці іншай з’явы дзейнасці музейных устаноў, турыстычных арганізацый. Уменне суадносіць веды па напрамку атрымліваемай спецыяльнасці з практычнай дзейнасцю.

ЛІТАРАТУРА

Раздзел I. Тэорыя і методыка музейнай справы

Асноўная

1. Маслак, Е. Н. Музейный менеджмент: учебное пособие / Е. Н. Маслак ; Южный федеральный университет. – Ростов-на-Дону ; Таганрог : Южный федеральный университет, 2020. – 104 с.

2. Сафонов, А. А. Музейное дело и охрана памятников : учебник и практикум для вузов / А. А. Сафонов, М. А. Сафонова. – Москва : Юрайт, 2022. – 330 с.

3. Соколова, М. В. Музейная педагогика : учебное пособие для вузов / М. В. Соколова. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Юрайт, 2020. – 151 с.

4. Шляхтина, Л. М. Основы музейного дела: теория и практика : учебное пособие / Л. М. Шляхтина. – 7-е изд., стер. – Санкт-Петербург : Планета музыки, 2021. – 246 с.

Дадатковая

1. Ананьев, В. Г. История зарубежной музеологии : идеи, люди, институты / В. Г. Ананьев. – Москва : Памятники мыслей, 2018. – 392 с.

2. Ключевые понятия музеологии: [перевод / составители: AndréDesvallées и FrançoisMairesse]. – Москва : ИКОМ России, 2012. – 101 с.

3. Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб культуры : [прыняты Палатай прадстаўнікоў 24 чэрвеня 2016 г., адобраны Саветам Рэспублікі 30 чэрвеня 2016 г.] : уступае ў сілу з 3 лютага 2017 года. – Мінск : Нацыянальны цэнтр прававой інформацыі Рэспублікі Беларусь, 2016. – 270 с.

4. Лорд, Б. Менеджмент в музейном деле : учеб. пособие / Б. Лорд, Г. Д. Лорд; пер. с англ. Э. Н. Гусинского, Ю. И. Турчаниновой; под ред. А. Б. Голубовского. – Москва : Изд.-книготорговый дом «Логос», 2002. – 254 с.

5. Музейное дело в России / под ред. М. Е. Каулен (отв. ред.); И. М. Коссовой, А. А. Сундиевой. – 2-е изд. – Москва : Издательство «ВК», 2005. – 614 с.

6. Основы музееведения : учеб. пособие / отв. ред. Э. А. Шулепова. – Москва : ЕдиториалУРСС, 2005. – 504 с.

7. Словарь актуальных музейных терминов // Музей. – 2009. – № 9. –С. 47-68.

8. Сотникова, С. И. Музеология : пособие для вузов / С. И. Сотникова. – Москва : Дрофа, 2004. – 192 с.

9. Юренева, Т. Ю. Музееведение : учебник / Т. Ю. Юренева. – Москва : Академический Проект, 2020. – 560 с.

Раздзел II. Ахова гісторыка-культурнай спадчыны

Асноўная

1. Мартыненко, И. Э. Правовая охрана историко-культурного наследия Республики Беларусь : учебное пособие / И. Э. Мартыненко. – Гродно : ГрГУ, 2017. – 561 с.
2. Михайлец, М. А. Охрана культурного наследия на международном уровне : пособие / М. А. Михайлец. – Минск : БГУ, 2017. – 231 с.
3. Несцярчук, Л. М. Ахова гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі : асноўныя этапы фарміравання, сучасны стан і перспектывы / Л. М. Несцярчук. – Мінск : БелТА, 2003. – 286 с.
4. Самусік, А. Ф. Помнікі гісторыі і культуры Беларусі : вучэбны дапаможнік / А. Ф. Самусік. – Мінск : Экаперспектыва, 2013. – 366 с.

Дадатковая

1. Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцей Рэспублікі Беларусь [Электроны рэсурс]. – Рэжым доступа: http://gosspisok.gov.by/.
2. Жывая спадчына Беларусі: інвентар нематэрыяльнай культурнай спадчыны [Электроны рэсурс]. – Рэжым доступа: https://livingheritage.by/.
3. Карысная інфармацыя [Электроны рэсурс] // Міністэрства культуры Рэспублікі Беларусь Беларусь: афіцыйны сайт. – Рэжым доступа: http://kultura.by/informatsiya/.
4. Кодэкс Рэспублікі Беларусь аб культуры : [прыняты Палатай прадстаўнікоў 24 чэрвеня 2016 г., адобраны Саветам Рэспублікі 30 чэрвеня 2016 г.] : уступае ў сілу з 3 лютага 2017 года. – Мінск : Нацыянальны цэнтр прававой інформацыі Рэспублікі Беларусь, 2016. – 270 с.
5. Локотко, А. И. Архитектурное наследие Беларуси: Развитие традиций, охрана и реставрация / А. И. Локотко. – Минск : Право и экономика, 2004. – 303 с.
6. Международная хартия по консервации и реставрации памятников и достопримечательных мест (Венеция, 1964) // Каштоўнасці мінуўшчыны–2. – Мінск, 1999. – С. 126–129.
7. Международная хартия по охране исторических городов (Вашингтон, 1987) // Каштоўнасці мінуўшчыны–2. – Минск, 1999. – С. 149–152.
8. Рэстытуцыя культурных каштоўнасцей : праблемы вяртання і сумеснага выкарыстання (юрыдычныя, навуковыя і маральныя аспекты) : матэрыялы Міжнар. навук. канф., г. Мінск, 19-20 чэрв. 1997 г. / UNESCO, Нац. навук.-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны, Беларус. фонд культуры ; рэдкал.: А. Мальдзіс (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : ННАЦ імя Ф. Скарыны, 1997. – 342 с.
9. Шумейко, М. Ф. Исторические и правовые аспекты реституции белорусских архивов / М. Ф. Шумейко ; Департамент по архивам и делопроизводству Министерства юстиции Республики Беларусь, Белорусский научно-исследовательский институт документоведения и архивного дела. – Минск : БелНИИДАД, 2013. – 269 с.

Раздзел III. Гісторыя і арганізацыя турызму

Асноўная

1. Воскресенский, В. Ю. Международный туризм : учебное пособие / В. Ю. Воскресенский. – 2-е изд., перераб. и доп. – Москва : Юнити-Дана, 2015. – 462 с.
2. Гришко, Н. И. Менеджмент в туризме : учебное пособие / Н. И. Гришко. – Минск : РИПО, 2020. – 277 с.
3. Дулов, А. Н. История туризма : учеб.-практ. пособие / А. Н. Дулов, К. А. Дюхова, Д. В. Юрчак. – Минск : БГЭУ, 2011. – 206 с.
4. Дурович, А. П. Маркетинг туризма : учебное пособие / А. П. Дурович. – Минск : РИПО, 2020. – 249 с.
5. Дурович, А. П. Организация туризма : учебное пособие / А. П. Дурович. – Минск : РИПО, 2020. – 297 с.
6. Иконников, В. Ф. Информационные технологии в индустрии туризма : учеб.-метод. пособие / В. Ф. Иконников, М. Н. Садовская. – Минск : РИПО, 2014. – 78 с.

Дадатковая

1. Бессараб, Д. А. Географическая и туристическая номенклатура стран мира: пособие для студентов вузов : учебное пособие / Д. А. Бессараб, Л. В. Штефан. – 2-е изд., испр. – Минск : Тетралит, 2013. – 64 с.
2. Бессараб, Д. А. География международного туризма: пособие для студентов вузов : учебное пособие : в 2 частях / Д. А. Бессараб, Л. В. Штефан. – 2-е изд., испр. – Минск : Тетралит, 2013. – Часть 1. Туристическое страноведение. – 144 с.
3. Бессараб, Д. А. География международного туризма: пособие для студентов вузов : учебное пособие : в 2 частях / Д. А. Бессараб, Л. В. Штефан. – 2-е изд., испр. – Минск : Тетралит, 2013. – Часть 2. География видов туризма. – 224 с.
4. Бирицкая, Н. М. Туроперейтинг : учебно-практическое пособие / Н. М. Бирицкая. – Минск : БГЭУ, 2007. – 179 с.
5. Воронкова, Л. П. История туризма и гостеприимства : учебное пособие / Л. П. Воронкова. – Москва : Кнорус, 2021. – 347 с.
6. Горбылева, З. М. Экономика предприятий туризма : учеб.-метод. пособие / З. М. Горбылева. – Минск : РИПО, 2014. – 226 с.
7. Грицкевич, В. П. История туризма в древности / В. П. Грицкевич. – СПб. : Герда, 2005. – 336 с.
8. Ильина, Е. Н. Туроперейтинг: организация деятельности : учебник / Е. Н. Ильина. – Москва : Финансы и статистика, 2008. – 362 с.
9. Киреева, Ю. А. Виды туризма : учебное пособие / Ю. А. Киреева. – Москва : Директ-Медиа, 2022. – 324 с.
10. Конкурентоспособность туристского комплекса Республики Беларусь: современные тенденции и вызовы : монография / Е. Г. Киреенко,

Д. Г. Решетников, А. И. Тарасенок и др. ; под общей ред. Е. Г. Киреенко, Д. Г. Решетникова. – Минск : Ковчег, 2018. – 400 с.

11. Котлер, Ф. Маркетинг: гостеприимство, туризм : учебник / Ф. Котлер, Боуэн Джон, Мейкенз Джеймс. – 4-е изд., перераб. и доп. – Москва : Юнити-Дана, 2017. – 1071 с.

12. О туризме : Закон Республики Беларусь, 11 ноября 2021 г., № 129-З // Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. – 13.11.2021. – 2/2849.

13. Решетников, Д. Г. География туризма Беларуси : пособие / Д. Г. Решетников. – Минск : БГУ, 2012. – 303 с.

14. Тарасенок, А. И. Гэоэкономический механизм обеспечения конкурентоспособности туристической дестинации : учеб.-метод. пособие / А. И. Тарасенок. – Минск : РИПО, 2014. – 144 с.

15. Худницкая, Е. В. Экскурсоведение : учебное пособие / Е. В. Худницкая. – Минск : РИВШ, 2021. – 346 с.

16. Шаповал, Г. Ф. История туризма Беларуси / Г. Ф. Шаповал. – Минск : РИВШ, 2006. – 163 с.